

STATUTA
JURIUM
MUNICIPALIU

SAXONUM IN TRANSYL-
VANIA:

Opera

MATTHIÆ FRONII

revisa, locupletata & edita.

denuo

ad exemplar Coronense Anni 1583.

recusa.

CLAUDIOPOLI,

Typis, COLL: REFORM: Anno 1779.

Imprimatur.

Cibinii, Die 26. Junii, An. 1779.

ANTONIUS HORVÁTH de M. 'Sákod.

Registrator Gubernialis, & Commissio-
nis Librorum Censoriæ Actuarius.

mp.

NOS STEPHANVS DEI gra-
tia Rex Poloniae, Magnus
Dux Lituaniae, Rusiae, Prussiae,
Masouiae, Samogiciae, Kiouiae, Vo-
liniae, Podlachiae, Liuaniaeque &c.
Dominus, nec non Transyluaniae Prin-
ceps: Ad perpetuam rei memoriam.
Etsi Principes multis praeclaris atque
propemodum Diuinis virtutibus excel-
lere conuenit, praesertim eos quorum
imperio, plurimae & diuersae gentes
subiectae sunt: animaduertimus ta-
men duabus potissimum rebus pro tem-
porum vicissitudine indigere: foris
militiae armis siue ad defensionem;
siue ad amplificationem imperii: do-
mi aequabilitate iuris, qua subditos
suos in officio retineant, quibus duo-
bus vinculis ut omnia imperia coa-
lescent, ita iis dissolutis collabuntur.
Etenim nobis Diuina benignitate pri-

20
mum ad Transylvaniae Principatum,
deinde ad hoc Regiae dignitatis fasti-
gium euectis, praecipua ac perpetua
cura fuit, ut utroque tempore, utrum-
que quantum in nobis esset, omnibus
subditis nostris paterna quadam sol-
licitudine praestaremus: Cuius rei pri-
ma occasio nobis, sub initio regiminis
nostri data est, dum sublatis ciuilibus
disidiis, quibus hoc regnum ob va-
ria studia laborabat, certa Iudicio-
rum Tribunalia constituimus, ne no-
bis foris bello occupatis, inter arma
leges prorsus silerent, sed unicuique
iure iustitiaque administrata, liberta-
ti, saluti ac tranquillitati publicae re-
cte consuleretur. Qua in re cum de
aliis quoque Prouinciis, imperio no-
stro subiectis, solliciti essemus, vici-
norum Barbarorum importuna inso-
lencia, nos ab instituto nostro retra-
xit.

xit: Nunc itaque conatus nostros Deo
promouente triennalis belli Moscovi-
tici exantlati, hoste a ceruicibus sub-
ditorum nostrorum remoto, recupera-
tis Prouinciis a Magno Ducatu Li-
tuaniae superioribus annis auulsis,
Liuonia denique e faucibus Barbaro-
rum extorta, & regno nostro appli-
cata, ad institutum nostrum reuersi
sumus, recuperataeque Liuoniae, quae
sub tyranno hoste per multos annos,
nullis Legibus sed arbitrio Barbaro-
rum vivebat, scripta iura dedimus.
Postquam vero ad Hungariae fines
propius accessissemus, nostrarum par-
tium esse putauimus, etiam rationi-
bus praedicti Regni nostri Transylua-
niae prouidere: Itaque dum inter ali-
os eiusdem Prouinciae nostrae subdi-
tos, Fidelium nostrorum vniuersorum
Saxonum legati, Fideles nostri: Egre-
gius

gius ALBERTUS SYWEG, Ju-
dex Regius Ciuitatis nostrae Cibini-
ensis: ac Prudentes & Circumspecti
DOMINICUS DIETRIG, Ju-
dex Regius Segesváriensis: MA-
THIAS FRONIUS Ciuis Ju-
ratus Brassouiensis: IOACHIMUS
KOCH Magister Cuium Megies-
sien: & CASPAR BUDAKI Ju-
dex Bistriciensis, Ciuitatum nostra-
rum Transylvanicarum, huc in Polo-
niam ad nos missi venissent, nobisque
praeter alia Priuilegia antiquorum
Hungariae Regum confirmanda, eti-
am codicem JURIS MUNICI-
PALIS seu legum & consuetudi-
num, longo usu & obseruatione re-
ceptarum, inque quibusdam locis, de
communi Saxonum ipsorum consensu
auctarum, ac in quatuor libros &
certa capita distinctarum, humilime
nobis

nobis obtulissent, supplicantes ut in-
star aliarum gentium & nationum,
quarum leges literarum monumentis
mandatae sunt, ne soli consuetudini,
quae incerta, mutabilis & obliuioni
obnoxia est, niterentur, praedictis iu-
ribus & consuetudinibus, authorita-
tem nostram Regiam impertiremus,
illisque vim iuris scripti tribueremus,
& omnia in eo contenta, quo ad o-
mnes clausulas, sensus, capita, articu-
los, in formam Priuilegii nostri redi-
gi facientes admittere, approbare, eis-
dem vniuersis Saxonibus & eorum
haeredibus ac posteritatibus pro per-
petuis legibus & consuetudinibus valituras, de
Regie nostrae potestatis plenitudine, roborare
& confirmare dignaremur: Cuius quidem
codicis tenor sequitur in haec verba.

...obstantes, applicantes, et in
...sunt, et rationem
...legis litterarum monumentis
...sunt, et soli consuetudini
...invenit, mutabilis et obli-
...provisio est, interitus, predictis et
...et consuetudinibus, antea et
...in nostrum Regnum, imperitiam
...in me cum iura scripta tribuerent,
...et omnia in eo contenta, quo ad o-
...et capitula, sententias, et alia
...in formam Privilegii nostri et
...adventus advenit, approbat, et
...et consuetudines et con-
...et consuetudines et pos-
...et consuetudines et con-
...et consuetudines et con-
...et consuetudines et con-

S T A T V T A
I V R I V M
M V N I C I P A L I V M
S A X O N V M I N T R A N S Y L V A N I A .

L I B E R P R I M V S .

T I T V L V S I .

De Electione & Officio Iudicum.

I.

Voniam vniuersi Saxones in Transyluania Civitatum scilicet, septemque & duarum Sedium, a Diuis Regibus Hungariae, Libertate, Privilegiis, & his Praerogatiuis donati sunt, vt suos Magistratus: Magistrum nempe Civium, Iudices & Villicos singulis annis, post festa Natiuitatis Domini, per libera & communia Communitatum suffragia, ex ipso-

ipforum Juratis eligant: cœteri vero Jurati per recens electum Magistratum, pro antiqua cujuslibet loci consuetudine eligantur, tales qui rebuspub: ipforum idonei & utiles fore videntur, atque post anni decursum muneribus defuncti, administrationis suæ honestam Senatui rationem reddere possint.

2. Necessarium vero & utile est visum, vt in electionibus certi obseruentur gradus: Nam honorem sustinenti, munus imponi non debet: Munus vero sustinenti, honor deferri potest: Majoribus enim honoribus functos, ad minores reuocari non oportere, rationis est, hoc addito, vt approbata vetus consuetudo pro loci & temporis ratione cuique salua permaneat.

3. Vniuersæ aut controuersiæ Ciuium, primo debent coram Iudicibus ordinariis agitari, a quibus deinde ad Senatum prouocare, pro causæ cujuslibet qualitate & Ciuitatis consuetudine licet.

4. Iudices cum suis Assessoribus debent omnes causas, quæ jure sunt decidendæ, iusta & plena cognitione rerum discutere, atque a Iudicibus liberum est cuilibet ad Senatum prouocare, in omnibus tam paruis causis quam magnis, exceptis solis criminibus.

minalibus. In casu autem criminali, Iudices extra scitum & cognitionem Senatus, sententiam capitalem nec ferre soli, nec exequi debent.

5. Judex in primis obseruare debet, vt aliter non iudicet, quam quod legibus, aut constitutionibus, aut moribus proditum est. In quibus autem causis scriptis legibus non vtimur, id sequi oportet, quod moribus & consuetudine introductum est: Nam longa consuetudo, quae utilitates publicas non impedit, pro lege seruabitur.

6. Non possunt autem neque leges neque Senatus-consulta ita scribi, vt omnes casus, qui quandoque inciderint comprehendantur, tamen cum in aliqua causa eadem subest ratio, is qui iurisdictioni praeest ad similia procedere, atque ita jus dicere debet.

7. Quicquid autem his legibus specialiter non est expressum, id veterum legum constitutionumque regulis, imperatorio jure comprehensis, omnes relictum intellegant.

8. Iudices oportet in primis rei qualitatem plena inquisitione discutere, & tunc vtramque partem interrogare, num quid amplius addere desiderent, quod alterutri partium deseruiat.

TITULUS II.

De Citatione in Jus.

1. **C**VM injustum sit damnare nondum auditum, & judicare nondum cognita causa, ideo merito Judicium a Citatione inchoandum est.

2. Si ergo Cuius aut quicunque alius, Ciuem in jus vocare voluerit, eum per Judicis sigillum, aut Ministrum publicum, prout in loco vsitatum est, ad horam per Judicem ipsi constitutam, citare debet.

3. Citatio autem insinuanda est aduersario præsentī personaliter, siue in ædibus propriis, seu in alio quocunque colo, unde illi innotescere possit. Si autem citandus dolose se occultet, satis est, si ad domum citetur.

4. Si in Jus trahitur seruilis & vaga aliqua persona, quæ hæreditates non habet, quæue satis dare non potest, talis fidejussorem dabit, de judicio sisti usque ad causæ decisionem. Habens bona immobilia quibus satisdare potest, ad dandos fidejussores cogi non potest, præterquam in causis criminalibus, ubi accusatus etiam bona immobilia habens, fidejussores sese judicio sistendi causa, dare cogitur.

3. Vtraque parte litigantium, Actore & Reo, coram iudicio comparente, accusato quatuordecim dies dantur, ut interea ambæ partes concordent: sin minus, ut tandem ad eum terminum de propositis Reus respondeat. Si autem Peregrinus Ciuem vel Inquilinum ad iudicium citauerit, non quatuordecim dierum, sed tridui terminus datur ad deliberandum & respondendum: sic quoque in causis domesticorum moram non ferentibus.

4. Ciuis vel aliquis alius, si colonum in pago residentem, citare voluerit, a Iudice ciuitatis vel oppidi, cuius iurisdictioni citandus subiectus erit, sigillum accipiat, quod ad locum ubi Reus habitat deferet, & per Villicum ejus loci, eundem citari curabit ad ordinarium Iudicem.

5. Eum vero quem temere aduersarium in Iudicium gratia noui Iudicii Principis, vocasse constiterit, viatica litisque sumptus aduersario suo reddere oportebit.

6. Si quis in Iudicio se sisti promisit, & valetudine, vel tempestate, vel vi fluminis, vel seruiciis dominicis, vel alia iusta causa prohibitus, se sistere non potuit, exceptione iuuatur.

TITVLVS III.

De Contumacia partium.

1. **S**i quis in Jus vocatus non ierit, ex causa a competente Judice multa pro Jurisdictione Judicis damnabitur. Qui itaque citatus ad terminum præfixum, per se vel per Procuratorem suum non comparuerit, in prima instantia florenum vnum Judici dependet: Qui vero post secundam citationem absens fuerit, duos flor. dependet: Si vero ad tertiam citationem, vel ad vnicam peremptoriam (quæ regulariter facta pro tribus sufficit) contumax fuerit, nec ad terminum præscriptum per se vel per Procuratorem suum comparuerit, causa Actori propter non comparitionem aduersarii secundum petitionem suam adjudicetur, & ei secundum Juris ordinem satisfactio impendatur: nisi Reus absentiae suæ justum & legitimum impedimentum obstitisse allegauerit & comprobauerit, tunc enim exceptione iuuatur.

2. Quod si e contra Actor causæ suæ diffusus; non compareat, citra dilationem parti comparenti in expensarum refusionem condemnatur. Pro contumace autem & ille habetur, qui se dolo occultat, vt conueniri personaliter non possit.

TITU.

TITVLVS IV.

De Actore et Reo.

1. **A**ctor forum rei sequatur: forum autem habet ubi domicilium, ideo ibi conveniri debet, exceptis debitis liquidis & confessatis, pro quibus ubicunque locorum deprehensus fuerit, extra ordinem conveniri potest: In causis autem criminalibus, Reus in loco delicti conveniri debet, nisi sit profugus, tunc enim ubicunque comprehensus fuerit, in Jus vocari, & si criminis intentari fuerit conuictus, plecti potest.

2. Quo autem conuentus intelligere possit & scire, quid aduersario respondendum sit, visum est, ut omnis Actor in foro Saxonico, causam suam Saxonico idiomate perspicue proponere debeat.

3. Quod si de fundo & non de persona contrahitur, coram eo Iudice, sub cuius iurisdictione fundus est, actio intendi debet, etiamsi Dominus fundi alterius iurisdictioni subiaceat.

4. Non debet Actori licere, quod Reo non permittitur: Nam favorabiliores Rei potius quam Actores habentur.

5. Actore non probante, Reus absoluitur,

tur, neque Reum Actor monstrandi contrarium necessitate adstringit, cum per rerum naturam factum negantis, probatio nulla sit: vbi vero Reus ultro probare desideret, audiendus est.

6. Sicut Actor tenetur probare suam intentionem, ita Reus suam exceptionem: nam Reus in exceptione Actor est.

7. Qui desistit agere, amplius in eadem causa accusare prohibetur.

8. Si Cuius, Inquilinus aut Famulus aliquem in Iudicio accusauerit, Reus non potest Actorem: alia de causa coram Iudicio accusare, quousque lis pendens decisa fuerit, excepta causa læsæ famæ, quæ Principalem actionem impedit. Item si iustam Reus habeat compensationis exceptionem.

9. Si quis se causæ alienæ qualicunque, sine legitimo Principalis procuratorio, vel illius personali commissione legitima ingrat, a Iudicio viginti florenis mulctabitur.

10. Si quis etiam litem semel amissam, sine beneficio Noui Iudicii restaurauerit, flor: duodecim: Cæterum qui iterato Noui Iudicii beneficio egerit, a limine Iudicii repellatur, ac in duplum condemnatur.

De Probationibus et Testibus.

1. **C**Vicunque partium necessitas probandi incumbit, audienda est: Ei autem incumbit Probatio qui dicit, non illi qui negat.

2. Qui accusare volunt Probationes habere debent, cum neque Juris neque æquitatis ratio permittat, ut alienorum instrumentorum potestas fieri debeat, nisi ex aliqua causa Judici æquum fuerit visum.

3. Qui Testes exhibere voluerit, id faciat tempore coram Judicio præfixo, & aduersam partem denunciatione moneat ut compareat, ad videndum & audiendum Testes produci, & jusjurandum ab illis recipi.

4. Exhibiturus testes, eosdem mandato Judicis pro dandis testimoniis citabit, utraque parte litigantium nominata: Eo mandato postulati Testes huic iurisdictioni subjacentes, nisi justa & graui necessitate impediti, personaliter coram Judicio comparere, ac Testimonia sua, præstito juramento dicere debent. Sin autem ad deliberandum de re proposita, terminum certum postulauerint, non est illis denegandus.

5. Testis euocatus, nec vlla graui necessitate impeditus non comparens, & per contumaciam absens, a Iudice mulctatur, neque sic tamen a reddendo testimonio liberatur: cogitur enim nihilominus testificari.

6. Testimoniorum vsus frequens & necessarius est, ne quid occultum & dubium in causis resideat: Ideoque ad postulationem litigantium admittendi sunt Testes hi, quibus non interdicitur Testimonium, eo tamen modo, vt Testis quilibet mandato Iudicis euocetur, deinde praesente aduersario, vel per contumaciam absente, iuramentum solenne praestet, se nihil falsi dicturum, neque hoc iuramentum Iudex cuique sine consensu partium remittet.

7. Personæ Senatoriae, Iudices, Notarii publici sine iuramento, commonefacti tamen de eorum iuramento publice Senatui praestito, examinantur: verum in causis propriis, vbi iusjurandum defertur, tales personae exceptione iuramenti praestiti causa functionis suæ, non adiuuantur.

8. Qui testibus causam probare voluerit, expressis verbis vel articulis proponere debet intentionem suam, cur ipsos Testes produxerit, & de quibus examinari debeant.

9. Examen Tertium coram Judicio productorum, fieri debet seorsim coram Judicibus, secedere jussis partibus litigantibus, ac singuli priuatim audiantur, & eorum attestationses scriptis a Graphiariis excipiantur.

10. Judices quoque a Testibus diligenter inquirant, qua ratione res illis notæ sint, quo tempore, quo in loco, quibus præsentibus singula acciderint, & alias circumstantias, quæ causas reddunt perspicuas & illustrant, eas Judices pro ipsorum prudentia exquirere poterunt. Testis etiam obscure vel dubie de negotio causæ testificans, denuo examinari potest.

11. Cum frequenter in litibus contingat, quod vna pars factum affirmet & altera neget, ac vtraque pars alleget, se suam causam probaturam, Probatio imponenda est ei, quæ factum affirmat, non quæ negat, nisi si negotio alterius peculiare habeat circumstantias, quæ Probationes requirant, quod pro arbitrio Judicis cognoscendum est.

12. Examinatis Testibus, attestationses eorum publice coram Judicio recitandæ sunt, cunque Judex cognouerit, quorum testimonia rei aptiora fuerint & vero proximiora, sententiam proferat, ita tamen

vt tres vel duo non reprobati Testes sint adminus.

13. Probationes quas litigantes proferre habuerint ad Articulos suos, has producant ante publicationem Testimoniorum: posteaquam enim attestations coram Iudicio publicate fuerint, neutra pars deinceps ad vltiorem Probationem eorum Articulorum admittetur coram eodem Iudicio: secus si fiat appellatio.

14. Data est cunctis Iudicibus absque vlllo præscriptionis obstaculo, in Testes, quorum voces falsitate vel fraude non carere perspexerint, pro qualitate delicti animaduertendi licentia. Vetere autem consuetudine receptum est, perjurium vna lateris costa puniri, quæ viginti florenis redimitur.

15. In exhibitione Testium, per accusatores vel per quos postulati sunt, sumptus competentes præberi Testibus præcipiatur.

16. Ultra tertiam Testium producendorum dilationem, quarta dari non debet sine causæ cognitione.

ARTICULUS VI.

Quae Personae Testimonium dicere vetantur.

1. Impuberes, qui annum decimum quartum non exceſſerunt, Teſtimonium dicere vetantur. Item inſani, furioſi, mente capti, praeterea infames, qui manifeſtis criminibus notati ſunt, utpote adulteri, perjuri, fures. Infamis Perſona, quaeue publicis Judiciis damnata eſt, Teſtimonium perhibitura de negotio ante damnationem facto, ne ſic quidem admittitur.

2. Si Teſtis aduerſae parti ſit inſenſus & probetur eſſe inimicus capitalis: Item parentes & liberi inuicem aduerſus ſe, ad Teſtimonium admittendi non ſunt, niſi aduerſa parte id concedente.

3. Frater pro fratre Teſtis eſſe nequit, niſi ab altero fratre accuſetur. Nullus conſanguineus conſanguineo teſtis eſſe poteſt: Nec Gener & Socer inuicem: Maritus & Vxor pro ſe inuicem Teſtimonium dicere vetantur.

4. Teſtes quos accuſator de domo propria produxerit, interrogari non placuit: Nam idonei Teſtes non eſſe videntur, quibus imperari poteſt, ut Teſtes fiant, excepto caſu adulterii & veneficii alteri conjugum praeparati: tunc enim propriam quoque familiam in Teſtimonium producere non vetatur.

5. Ex vna Domo plures Teſtes in negotio

gotio alieno adhiberi non vetantur: Pater ergo & Filius, duoque Frates, qui in ejusdem Patris potestate sunt, Testes vtrique in negotio fieri possunt.

6. Patroni in causa cui Patrocinium praeftiterint, Testimonium ne dicant. Ad Testificandum non admittuntur. CONSANGVINEI: vt Pater, Mater, Filii, Avus, Avia, Nepotes, Frater, Soror. AFFINES, vt: Maritus, Vxor, Socer, Socrus, Gener, Nurus. *Hi, quia volentes non admittuntur, ideo nolentes non coguntur.*

7. Inuiti contra Agnatos vel Affines, Testimonium dicere non coguntur.

8. Causam famosam patefaciens, & Actori litis ansam praebens, in eadem Testimonium dicere vetatur; secus incausa civili.

TITULUS VII.

De Probatione Instrumentorum.

1. **S**I Debitor Creditori chirographum aut literas obligatorias dederit, quibus debitum fatetur, & Debitor accusatus siue iusta causa solvere recuset, neque tamen literas, a se datas aut scriptas neget, talia Instrumenta plenam habent contra eundem Probationem. Similem quoque vim ha-

habent literæ missivæ, si in his expresse continetur obligatio debiti ejus, qui literas scripsit aut misit, sique hae vſitato suo sigillo obſignatæ sunt: Sigillum enim literas confirmat & corroborat, nisi incalculo error sit commissus tunc enim exceptione juuatur.

2. Instrumentorum amissio Creditoribus non oberit, si modo manifestis Probationibus debitores crediti conuicerint. Sicut autem iniquum est, Instrumentis vi ignis absumptis, debitorum solutionem abnuerre, ita non facile casum conquerentibus credendum est, nisi aliis argumentis dictis fidem faciant. Qui crediti causa conuenitur, autentico non alicujus scripturæ exemplo, conueniendus est.

3. Rationes defuncti, quæ in bonis ejus inueniuntur: Regestum item Negotiatorum & Opificum, ad Probandum sibi debitæ quantitatis, solæ non sufficiunt. Ejusdem juris est, si in vltima voluntate defunctus certam pecuniæ quantitatem, aut etiam res certas sibi deberi significauit.

TITULUS VIII.

Quod Testes ante litis contestationem non sunt producendi, nisi pro perpetua rei memoria.

Regulariter lite nondum contestata, non est procedendum ad Testium receptionem, & si ante recipiantur, non valet quod agitur, nisi quis eos ad futuram rei memoriam producere vellet, ita videlicet: Quod si personæ testificaturæ sint peregre profecturæ, vel periculosis morbis obnoxia, aut senio confectæ: item si vi-geat pestis; vt vereatur altera partium ante legitimam passionem his se destitui posse: item in debito conditionali, cum Actor de præsentī agere non potest: idem intelligendum de rebus quæ moram non patiuntur, quod Judicium prudentiæ perpendendum relinquitur: Tales autem personæ possunt coram Judicio ante litem contestatam recipi, parte aduersa, si præsens sit, legitime citata: Attestationes autem illorum apud Judicem obsignatæ manere debent vsque ad tempus litis. Si vero talia Testimonia intra annum non usurpantur, deinceps suo vigore carebunt, nisi si moræ & impedimenti legitimam posset adferre Causam, tunc enim & ultra valent.

2. Si quis passionem Testium, vel integras Actiones Causarum, aut Protestationes litis pendentes, aut Sententias definitivas, aut alia sua Jura, Emptionum, Donationum.

nationum, Debitorum, Contractuum, & similium, in librum publicum Ciuitatis inscribi cupit, id fiat coram Senatu præsentē aduersā parte, quæ etiam ordinariē ad Senatum citabitur, & sic vtrisque partibus præsentibus, ea in librum Ciuitatis referuntur. Censemus autem omnes lites, non ultra triennii metas post litem contestatam, esse protrahendas.

TITULUS IX.

De Fure-Jurando.

1. **I**nterea dum litigantes conantur suis Causis Probationes producere, non est conueniens neque necessarium, Jus-jurandum deferre & imponere. Productis Probationibus quæ in Causa adduci poterant, tum demum pro ratione Causæ & æquitatis, per Sententiam Judicis, pro pleniori Probatione, Actori vel Reo, Jusjurandum defertur, propter semiplenam nimirum Probationem.

2. Si alter ex litigatoribus sine cognitione Judicis, Jus-jurandum detulerit, is cui delatum est, potest id suscipere vel recusare, vel etiam aduersario referre, idque vocatur absolutum & voluntarium Juramentum: Est aliud quod Judiciale nun-

cupatur, quod in Judicio ab Actore Reo, Judice probante deferatur: Tertium vero necessarium, quod Judex **deferat** & necessitatem imponit.

3. In Causis pecuniariis, si alter litigantium Jusjurandum deferat, audiendus est: Quemadmodum enim Judex, ita & Actor illud deferre potest.

4. Causa Jurejurando ex consensu utriusque partis, vel adversario inferente, delato & præstito vel remisso decisa, nec perjurii prætextu retractari potest.

5. Si quis Civium occasione debitorum aut aliarum rerum, per aliquem in Judicium tractus fuerit, & nulla Probatio contra eum per Actorem produci poterit, neque alicujus suspicionis signum apparuerit, Reus si negaverit, sine juramento absolvetur. Si vero Actor in vim Probationis aliqua produxerit, non tamen sufficientia, sed tamen talia quæ suspicionem afferant Reum debere, tunc in supplementum semiplenæ Probationis, Actor propior erit ad probandum juramento suo corporali, quam Reus ad euadendum.

6. Quoties Jusjurandum a Judice deferatur, tempore delationis non vero præstationis appellandum est.

7. Si quis rem furto sibi subtractam asserat,

rat, metseptimus juramento præstito, suam esse comprobare debet: Neque Judices admittent aduersæ parti Jurisjurandi oblationem in duplo, ne prætextu uberioris Probationis, perjurio ansa præbeatur.

TITULUS X.

De Sententiis Judicum.

1. **P**lacuit in omnibus rebus potiore haberi justitiæ æquitatisque, quam stricti Juris rationem. Observare autem Judices specialiter debent, vt in omnibus Causis, Sententia quæ deliberata fuerit, præsentē vtraque parte recitetur, vt penitus quæ lata fuerit Sententia cognoscant, contineatque condemnationem vnius partis, & absolutionem alterius. Cæterum inaudita Causa quemque damnari, æquitatis ratio non patitur.

2. Sententia ex falsis allegationibus contra absentem lata, ipso Jure nulla est.

3. Rescripta contra Jus elicita, ab omnibus Judicibus refutari Imperatores præcipiunt, nisi forte aliquid sit, quod non lædat alium & pro sit petenti, vel crimen supplicanti indulgeat.

4. Post rem judicatam, vel Jureiurando decisam, vel confessionem in Jure factam,
nihil

nihil amplius quæritur: Quia in Jure confessi pro judicatis habentur.

TITULUS XI.

De Appellationibus.

1. **C**VM Appellatio tanquam refugium & solatium sit his, qui Judicum sententiis grauantur, vt Causas suas ab inferiore Judice ad superiorem, pro maturiore reuisione prouocare possint. Quocirca is qui Appellare voluerit a Judice, id faciat statim ipso pro tribunali adhuc sedente, atque inde gradatim ad Senatum, a Senatu dum adhuc congregatus confedere manet, ad vniuersitatem Saxonum, inde ad Principis Curiam Appellandi liberam habet potestatis facultatem. Appellans autem si deliberandi horam vel diem vnum postulet, negari illi non debet: Appellatio vero ad Principem omisso medio regulariter non admittitur.

2. Prouocatione interposita integer status esse videtur ejus, qui de aliquo crimine adnotatus est: Ergo & si ordine abstinere iussus sit & prouocauerit, eadem ratione potest cœtum participare: cum certi Juris sit, ne quid pendente Appellatione innouetur.

3. Post Appellationem interpositam, si Appellans literas Transmissorias, seu apostolos, intra praestituta tempora non postulauerit, vel acceperit, vel reddiderit, praescriptione ab agendo submoueatur. Et qui licitam Appellationem intra statutum tempus exercere neglexerit atque omiserit, perpetuo filere eum oportebit, nec a Principe petere auxilium per supplicationem poterit, quod si fecerit, desiderio suo carebit.

4. Et in maioribus & in minoribus negotiis Appellandi facultas est: Nec enim Judex debet injuriam sibi fieri existimare, eo quod litigator ad prouocationis auxilium conuolauit.

5. Prouocatio non datur his, qui de Causis criminalibus, vti adulterio, homicidio voluntario, latrocinio, vel de manifesta violentia accusati, & certis argumentis & testibus conuicti, vel proprio ore sine tormentis sua scelera sunt confessi: neque manifestis debitoribus, qui nec negant, nec ullam legitimam exceptionem adferre possunt, aut etiam iis, qui partem aduersam frustra protrahere, vel calumniosa dilatione fatigare conantur. Appellationis beneficium concedatur, alioquin aduersario damnum & litis impensas refundere co-

gantur: Sic nec in iis, quæ dilationem non patiuntur.

6. Nulli qui Jurisdictioni Saxonice subjectus est, a Senatu ad Vniuersitatem Saxonum prohibitum est appellare, in quacunque Causa mobilium rerum decem florenorum quantitatem superantium: Porro ab Vniuersitate Saxonum ad Curiam Principis Appellatio admittitur, in omnibus Causis bonorum mobilium quantitatem quadraginta florenorum excedentium: ne super minimis Causis supremi Iudices inquietentur, & homines propter minimas Causas magnis fatigentur dispendiis. In Causis vero rerum immobilium, injuriarum, seruitutum vrbicularum, & rusticorum prædiorum & similibus, quæ certam sui æstimationem non admittunt, Appellatio non est deneganda.

7 Si vtraque pars litigantium oblatam sententiam aggrauata fuerit, quæ libet pro se speciatim Appellabit, si in vna eademque Causa vnus Appellauerit, ejusque Appellatio iusta sit pronunciata, ei quoque prodest qui non Appellauerit.

8: Priuilegiis Saxonum in Transyluania cauetur, ne vnquam lites quæ finium terminalium, seu territoriorum Causa, inter Saxones emergunt, ultra Vniuersitatis eorum

rum forum Judiciale prouocentur, neue per homines VVayuodales vel Protonotarios reambulentur & decidantur, sub pœna prouinciali qui contrarium tentauerint.

TITULUS XII.

De Executione Rei Judicatae.

1. **J**udicati executio solet suspendi & soluti dari repetitio, si falsis instrumentis circumuentam esse relligionem Judicandis manifestis Probationibus fuerit ostensum.

2. Qui Sententiam a Judice accepit, huic Executio secundum Sententiam prolatam intra spatium sex hebdomadarum fieri debet, si cum suo aduersario non conuenerit. His etiam qui fatebuntur debere, aut ex re Judicata necesse habebunt reddere, datur tempus ad soluendum, si intra diem datum non reddiderint, pignora capiant.

2. In Executione Causarum adjudicarum hic ordo obseruatur. Exactis post latam Sententiam, sex septimanis, si Debitor quantitatem adjudicatam Creditori non soluerit, primo quidem res mobiles (exceptis instrumentis suis manuariis, quibus opus habet ad exercendum suum opificium, & apud agricolam equis, bobus aut aliis

aliis ad aratrum pertinentibus, quibus videlicet solitus fuit debitor se nutrire) capiantur, quorum præcium si non suffecerit, etiam prædictæ Res exceptæ capiantur, tamdiu donec Creditori satisfiat. Si in bonis debitoris Res sint ab aliis ante Jure arestatae, Judex quod æquum erit cognoscat.

3. Cuilibet famulo suam demeritam mercedem, post absolutum seruitii tempus, Judex adjudicabit auditis eorum heris, qui si debiti quantitatem non negauerint, tridui tempus pro solutione facienda dabitur: Sin aliquod obsteterit impedimentum, compensationis puta, id Judex æquitate componat, auxilioque sit ut seruo satisfiat. Seruus etiam hanc habet prærogatiuam, suum stipendium exigendi præ omnibus aliis debitoribus, exceptis his, qui dominos ante debiti conuicissent.

4. Conductor ædium debiti accusatus, ejus si bona Creditoribus Jure adjudicata & ordine Juris occupata fuerint, locatori si pro conductione ædium non fuerit satisfactum, præ aliis omnibus satisfieri debet ex bonis conductoris, priusquam alia ejus bona ex ædibus ablata fuerint. Nam illata & inducta in domum conductam, tacite pignori obligata sunt.

5. Si Actori solutio debiti coram Judici-
cio

cio adjudicata est, exactis sex septimanis per publicum Ciuitatis ministrum pignora capiantur, quæ si fuerint mobilia, ad proximum vicinum deponantur tam diu, donec tribus diebus fori publice venum exponantur, precium vero quod pro iis offertur, debitori significetur, vt si ea velit retinere vel dimittere, id faciat intra prædictos tres fori dies, cæteroqui vendentur quanti pluris poterint.

6. Creditoribus peregrinis pignora Ciuium debitorum per honestas personas æstimata addicuntur, fitque eorum Executio primo in paratam pecuniam, aut si illa non suppetit in auream & argenteam suppellectilem, aliaque clenodia: Quibus itidem deficientibus, hocque iuramento corporali per debitorem comprobato, ad reliquas Res mobiles æstimandas descenditur. Cæterum si Ciuis fuerit Creditor, Debitor ad eiusmodi Jusjurandi præstationem non obligatur, sed sufficit pignorum traditio quousque sibi fuerit ex illis satisfactum.

7. Cum a Iudice fundus aliquis Creditori fuerit addictus pro re credita, aut fundus in nexum sit datus a debitore per literarum obligationem, talis fundus primum per præconem publicum ante fores templi parrochialis, vel in foro publico,

tribus diebus Dominicis publice venum
proclamabitur, & si quis pretium debiti
quantitatis auxerit, id domino significabi-
tur: post tertiam proclamationem siue pre-
tium auctum fuerit, siue non, denuo offe-
retur debitori si voluerit retinere, si recu-
sauerit, plus offerenti detur, & quod
supererit debitori restituetur.

FINIT LIBER PRIMUS.

LIBER SECUNDUS.

TITULUS I.

De Ritu Nuptiarum.

1. **N**uptiæ siue Matrimonium, est Viri & Mulieris conjunctio, indiuiduam vitæ consuetudinem continens.

2. Justas Nuptias inter se contrahunt, qui secundum legum præcepta coeunt masculi quidem puberes, fœminæ vero viripotentes, cum consensu tamen parentum aut eorum quorum in potestate sunt. Eorum qui in potestate patris sunt, sine voluntate ejus matrimonia Jure non contrahuntur, sed contracta non soluuntur.

3. Sponsalia sicut Nuptiæ, consensu contrahentium fiunt, nec possunt consistere nisi consentiant omnes qui contrahunt, & quorum in potestate sunt.

4. Inter eas personas quæ parentum liberorumque locum inter se obtinent, contrahi Nuptiæ non possunt, & si tales personæ inter se coierint, incestas Nuptias contraxisse dicuntur, quarum pœna sit exilium.

5. Propter maiorem sanguinis reuerentiam, ad quartum vsque gradum inclusiue, Nuptiæ non admittantur, nisi copula carnalis intercefferit, tunc enim mulcta competente, a Iudice irrogata tolerabuntur.

6. Si is qui puellam suis Nuptiis pactus est, intra biennium exequi Nuptias in eadem prouincia degens supersederit, ejusque spatii sine decursu, in alterius postea conjunctionem puella peruenerit, nihil fraudis ei sit, quæ Nuptias maturando vota sua diutius eludi non est passa.

7. Nihil tam humanum quam fortuitis casibus Mulieris Maritum, vel Vxorem Viri participem esse. Si igitur Vir sine culpa Vxorem, aut Vxor sine culpa Maritum rejecerit, compellatur ei quartam partem propriæ substantiæ, pro rata portione persolvere.

8. Desertor sine causa si peremptorie citatus eo, vbi domicilium habuit, non comparuerit, persona deserta innocens libera, desertor vero tanquam mortua pronunciabitur.

9. Si Maritus Vxori ab initio matrimonii vsque ad duos continuos annos computando, coire minime propter naturalem imbecillitatem valeat, potest Mulier sine periculo trientis amittendi, repudium Marito

TITULUS SECUNDUS. 29

rito mittere, præcedente tamen censura Ecclesiastica.

10. Matrimonium deportatione, vel aquæ & ignis interdictione non soluitur, si Casus in quem Maritus incidit: non mutet Vxoris affectionem.

11. Donec certum est superesse Conjugem absentem, ad alias Nuptias alteri migrare non licet: Si vero incertum sit, septennium tam Maritus quam Vxor expectet, & postea impune alias contrahere poterit Nuptias.

TITULUS II.

De Successionibus ab intestato.

1. **P**ATRE & MATRE defunctis, liberi legitimi Filii & Filiae, in omnibus bonis mobilibus & immobilibus succedunt. Quod si quem ex istis descendantibus mori contingat relictis liberis, illius liberi in Parentum locum succedunt in stirpem, nimirum tam magnam ex hæreditate defuncti portionem percepturi, quantam eorum Parens adeptus esset, si superuixisset.

2. Filii ante contractum Matrimonium progeniti, & per subsequens Matrimonium

nium legitimati succedunt ab intestato Parentibus vna cum aliis legitimis.

3. Quod si Mulier legitima foetum enixa fuerit, quæ in partu moritur, si foetus ædiderit, dum ex aluo Matris egreditur vagitum, qui intra quatuor angulos domus exaudiri potest, pro enixo viuo homine & hæreditatis capace reputatur.

4. Spurii vel vulgo quæsitii succedunt Matri etiam vna cum legitimis: succedunt etiam Auiæ vel Auo Materno: Nam Patrem hi habere non intelliguntur, cum is incertus sit. Nati ex incestuoso & nefario damnatoque concubitu, item ex adulterii complexibus, neque ad successionem Patris neque Matris admittuntur: de æquitate tamen Canonica debentur eis alimenta. Nam educatio liberorum est Juris Naturæ.

5. Spuriis ab intestato defunctis, legitimi descendentes succedunt, sin autem descendentes hæredes non relinquant, ascendentes hi videlicet quibus ipse succedere potuisset, succedunt. Porro si neque descendentes neque ascendentes reliquerit, cognatorum primi ex latere materno ad hæreditatem vocantur, & si Matrem spurcius non habet, sed fratres & sorores

uterinas, illi omnibus aliis ex transverso cognatis præferuntur.

6. Si defunctus descendentes hæredes non relinquat, ascendentes qui gradu proximi sunt, omnibus ex transverso cognatis præferuntur. Quod si defunctus post se relinquat Patrem vel Matrem, simul etiam Fratres & Sorores, qui cum Parentibus in bonis indiuisis sedent, illi simul defuncto ab intestato succedunt: Habita autem diuisione bonorum inter Parentes & Filios, mortuo aliquo filiorum, secundum Jus Saxonicum Parentes succedunt, exclusis fratribus & sororibus.

7. Si autem defunctus descendentes non habuerit præterquam ascendentes, Auum Paternum simul etiam Auum Maternum, duo illi Aui ab vtraque linea ad hæreditatem admittuntur, ita vt Avus Paternus in quæstitis ex linea Paterna, Auus Maternus in quæstitis ex linea Materna defuncto succedant.

8. Si quis moritur intestatus post se Auum Paternum & fratrem uterinum, aut Auum Maternum & Fratrem consanguineum relinquens, illi in hæreditatem defuncti succedunt quisque ex sua linea, videlicet Auus Paternus ex Paterna, & uterinus Frater ex Materna: Auus Mater

nus ex Materna, & Frater consanguineus ex Paterna.

9. Fratres & Sorores, non extantibus descendantibus & ascendentibus defuncto, succedunt, & excludunt liberos Fratrum & Sororum suarum.

10. Si quis moritur intestatus, non relinquens post se ascendentes neque descendentes, nisi Fratres & Sorores, consanguinei succedunt defuncto in linea Paterna, & Fratres vterini in linea Materna. Quod si vero defunctus post se relinquat Fratres vel Sorores vtrinque conjunctos, simul etiam Fratres vel Sorores ab altero tantum Parente junctos, hi cum Fratribus vel Sororibus vtrinque conjunctis succedunt in ea duntaxat parte, qua defuncto conjuncti fuerunt, hoc est, si a Patre, tunc in Paternis: si vero a Matre, in Maternis.

11. Moritur autem quis intestatus, habens ex altero tantum Parente conjunctos Fratres, puta consanguineos & simul Auunculos, Fratres consanguinei succedunt ei in bessim a Patre: Auunculi in trientem a Matre in ipsum deuolutum: Sic e contra, Fratres vterini in trientem, patruus vero, deficientibus consanguini

guineis Fratribus, in bessem Paternum succedunt, sine bonorum confusione.

12. Si defunctus neque descendentes neque ascendentes habuerit, nec Fratres aut Sorores, Fratrum & Sororum liberi vocantur, qui defuncto in stirpem succedunt, h. e. ut quisque eorum tantam ex hæreditate accipiat portionem, quantam Parens eorum adeptus esset, si supervixisset. Post Fratrum aut Sororum liberos hæ personæ vocantur, quæ proximorem gradum cognationis obtinent, ita ut propinquiore remotioribus præferantur, & qui sunt ejusdem gradus, omnibus æqualiter competat hæreditas, & in capita succedant.

13. Intestatorum res, qui sine legitimo hærede vel ex qualibet sanguinis linea conjunctis decesserint, Reipublicæ rationibus vindicentur.

TITULUS III.

De Tutelis.

I. **D**Ecedente Vxore ante Maritum relicti liberis minoribus ex utroque Parente natis, Martius erit Maternorum bonorum & liberorum Tutor, nec opus est

alios Tutelæ præficere. Debet autem Pater intra mensem vel alterum post mortem defunctæ Conjugis, diuisionem facere omnium bonorum suorum cum liberis, pro ordine & forma in Titulo sequente annotata, & facere inuentarium.

2. Si Parentes defuncti Filiis suis im-
puberibus Testamento suo, Tutores Vi-
ros honestos & fidedignos delegauerint,
eorum Tutela rata permanebit.

3. Tutela autem est triplex, Legiti-
ma scilicet, quæ a nemine datur, sed a
lege secundum Agnationis successionem
defertur. Altera est Testamentaria, quam
Pater ordinat Filio: Tertia uero Datiua
dicitur, quam ex officio Iudex dat, si
Testamentarii & legitimi deficient Tuto-
res, vel si consanguinei judicentur non
idonei.

4. Quam diu Testamentaria Tutela spe-
ratur, legitima cessat, nec redit ad legi-
timam, nisi Testamento datus decesserit.

5. Quod si Pupillis a Parentibus nul-
lus datus sit Tutor in Testamento, tunc
ad proximiores Agnatos Tutela defertur,
ad eos videlicet, qui in hæreditate post
mortem Pupillorum successuri erant, at-
que tales Tutores decreto Senatus vel
ordi-

ordinariorum Diuiforum conftituuntur, absque aliqua spe mercedis & lucri. Si vero proximiores Tutelam negauerint fine caufa fufficiente, tunc quoque spe futuræ hæreditatis pupillorum priuabuntur: Nam qui sentire vult lucrum, sentiat & onus oportet. Si vero per Senatum alii peregrini Tutores ordinati fuerint, iis merces conftituatur pro ratione bonorum pupillarium.

6. Tutores & Curatores excufantur propter liberos, paupertatem, aduerfam valetudinem & Magistratus adminiftrationem: hisce ex Causis onus Tutelæ recufantes, a fucceffione legitima pupillorum non repelluntur.

7. A Tutoribus & Curatoribus eadem diligentia exigenda eft circa rerum pupillarium adminiftrationem, quam Paterfamilias rebus fuis ex bona fide præbere debet.

8. Magistratibus imputatur, fi minus idoneus, aut etiam fi Tutor omnino datus non fit, fed ita demum, fi moniti non dederint.

9. Non audeat Tutor res pupillares aliter attingere, vel vllam fibi communionem ad eas vendicare, nifi Inuentario prius publice factò, fic fecundum morem

solitum res ei tradantur: Nam Tutor qui repertorium non fecit, dolo fecisse videtur, nisi necessaria & iustissima Causa allegari possit, cur id factum non sit.

10. Mulieres ad Tutelam non admittuntur gerendam, nisi pupillorum legitimæ Matres fuerint. Quod si ad secunda vota transierint, a Tutela submouentur, aliis substitutis Tutoribus vel Curatoribus per Senatum, nisi Vitricus sit vir honestus & Tutelæ idoneus. Minores quoque viginti quinque annorum ad Tutelam non admittuntur. Lege duodecim tabularum prodigo interdicitur bonorum suorum administratio, quod & moribus quidem ab initio introductum est. Masculis igitur Pupillis ante vigesimum suæ ætatis annum: at puellis antequam nuptui locatæ fuerint, res & bona eorum extradari non debent, prodigis similiter post contracta connubia, posteaquam comparcere adsueuerint: & tunc quidem Tutores data ratione onere Tutelæ liberabuntur.

11. Tutoribus permissum est conscripto Inuentario, accipiendo & exponendo, emendo & vendendo, arque aliis rationibus vtilitati Pupillorum consulere. At bona immobilia, & quæ vetustate interire

nequeunt, alienare non debent sine Causis sufficientibus, nec sine voluntate & jussu Senatus.

12. Tutoribus non conceditur Pupillorum, quorum curam gerunt, res & bona nec per se, neque per alios emere, nisi permissu Senatus concessum fuerit. Tutoris etiam interest, ut ante susceptam Tutelam, debita si quæ illi apud Parentes pupillorum restant, indicet.

13. Quod si Pupillus ætate, metu vel calliditate Tutoris circumventus fuerit, Causa cognita a Judice in integrum restituatur. Nam cum Pupillus ex nullo contractu, sine Tutoris autoritate obligari possit (eo quod Pupillus nec velle nec nolle in ea ætate creditur) nulla æquitatis ratio paritur, ut in rem suam Tutor autoritatem accommodet, ac cum alterius detrimento & injuria fiat locupletior.

14. Nec vero Tutoribus permittendum erit, quod quidam tamen faciunt, ut Pupillis bonæ indolis impensas ad Institutionem & honesta studia, fidelioris dispensationis & ad magis necessaria tempora, facultates eorum conseruandi, prætextu denegent, interim tamen suum proprium

um commodum ex alienis opibus quærentes: Quapropter si qua iusta Causa suspectus Tutor fuerit, debet per Magistratum a Tutela remoueri, & Tutela aliis bonæ fidei Viris commendari.

15. Suspectus autem Tutor est, qui non ex fide Tutelam gerit, licet soluendo sit. Enimvero Tutor vel Curator, quamuis pauper est, fidelis tamen & diligens, remouendus non est quasi suspectus. Suspectus vero etiam is putatur, qui moribus talis est, ut suspectus sit.

TITULUS IV.

De Divisione Bonorum inter Parentes et Filios eorum.

1. **Q**Vandoquidem Maritus & Vxor matrimonio in communionem vt corporum, ita omnium rerum conueniant, merito quoque optima & æqua consuetudine suis facultatibus mutuo cum liberis eorum ad communem vitæ necessitatem fruuntur. Ac vsu receptum est, vt ex vniuersis bonis bes ad Maritum, triens ad Vxorem pertineat, omni dotis Jure cessante.

2. Si moritur Mater relinquens legitimos liberos, Pater Filiorum intra mensem vel alterum a die obitus suæ Conjugis, conuocabit consanguineos vel cognatos suæ defunctæ Coniugis, vna cum ordinariis Diuisoribus, quorum in præsentia liberis, tam de mobilibus quam immobilibus bonis, trientem totius hæreditatis, jure & Consuetudine in eos a Matre deuolutum, extradet. Si vero Pater sit vir grauis, & moræ suæ certas habueris Causas, potest illi etiam tertius addi mensis, sine tamen liberorum damno. Quod si intra tertium mensem diuidere cum liberis negligat Senatu florenis viginti-quinque mulctabitur.

3. Antiqua consuetudine receptum est, vt in Diuisione alterutri Parentum Diuisionem celebranti, arbitrio bonorum virorum ex bonis mobilibus pro facultatum modo, id est, si modica fuerit substantia, minus: si ampla, eo honestius præcipiendi Jus ei permittatur, vulgo donati rogatiua vocatur. Si vero legatum intercesserit, cessat donatio præcipua, nisi legato cedere & præcipuam eligere malit.

4. Si Pater duas domos habuerit, singularum æstimatio inibitur, & Patri alterutrius eligendæ potestas relinquetur, ac Pater liberis alteram, ratione trientis cedet.

det. Quod si domus illius quam Pater retinet, æstimatio bessem excedat, Pater residuum liberis pecunia persoluet, ad quod & liberi tenebuntur, si domus plus triente valebit. Si vero vnica tantum domus fuerit, in qua Maritus & Vxor habitent, in Diuisione illa æstimabitur, Filiisque trientis materni nomine pecuniam numerare, domumque pro se integram referuare poterit.

5. Moritur Maritus Filiis & Vxore superstitis, Mater Filiorum intra quatuor septimanas post obitum Mariti, conuocabit propinquos defuncti Mariti & ordinarios Diuisores, quorum in præsentia Filiis integrum bessem vniuersæ hæreditatis dabit, neque quicquam omnino de facultatibus ante Diuisionem alienabit. Si vero Mater profusionis & alienationis non sit suspecta, & moræ suæ iustas habeat Causas, potest illi etiam secundus concedi mensis, intra quem si diuidere cum liberis neglexit, a Senatu viginti quinque florenis mulcabitur.

6. Si tempore diuisionis duæ domus fuerint, alterutrius electio penes liberos erit, altera Matri cedit. Quod si plures fuerint, aut præter domos, alii etiam fundi in hæreditate, puta vineæ, prata, hor-

horti & piscinæ, prima semper optio penes liberos erit, secunda vero Matris, sic ut e quinque fundis Liberis tres, & Matri duo cedant, & sic deinceps. Ex agris autem Matri triens & liberis bes dabitur, quem ipsi in capita diuident: Idem a Patre intrientis cum liberis Diuisione obseruabitur, optione tamen illi reseruata.

7. Quod si vnica fuerit domus, Matri tertia pars ejus in habitationem assignabitur perpetuam, siue transeat ad secundas nuptias, siue non, si tamen domus citra damnum diuidi possit, quod Senatus cognoscet. Si vero transferit ad secundas nuptias & liberos susceperit, portio illa domus ad solos liberos ex priore Matrimonio, facta æstimatione redibit, qui Vitrico & liberis ex secundis nuptiis, suas portiones persoluent.

8. Si Vir, mortua priore Vxore, ex qua liberos habet, alteram duxit, & sine liberis ex ea decesserit, si ædes ita capaces fuerint, Mulieri habitatio dum ad alias nuptias transeat debebitur: Quod si iterum nupserit, aut mortua fuerit, portio illa domus ad liberos prioris matrimonii, pro pecunie solutione redibit, bonorum virorum arbitrata æstimatione facta.

9. Si Parentibus defunctis supersit vna

domus, simul etiam fundus extra urbem, ut vineae vel prata, in Ciuitatibus juniori haeredi cedat domus paterna, alteri fundus: In Oppidis uero & Pagis, domus quidem juniori tribuetur fundus autem in aequas partes diuidetur, eo quod inde proueniant eorum alimenta.

10. Moritur Maritus relicta Vxore & liberis, qui septimum aetatis annum nondum excefferunt, eo Casu in Diuisione haereditatis, haec ratio in alimentis liberorum Matri assignandis obseruabitur, ut nomine annuae prolis floreni septem: bimae sex: trimae quinque, quadrimae quatuor, quinquennalis tres: sexennalis duo & septennalis vnus numeretur. Haec autem pecunia dabitur ex communi liberorum besse: Si vero contingat vnum eorum vel plures tempore intermedio decedere, pars pecuniarum, quarum dies nondum cessit, besse cohaeredum accrescet.

11. In haereditatis Diuisione Paternae aedes juniori Filio, Filii non extantibus, juniori Filiae ab eodem Patre progenitis attribuuntur, ita ut electio utrobique penes juniorem sit, atque ille qui aedes paternas retinebit, reliquis cohaeredibus portiones illorum juxta aestimationem soluat: Sin vero haeres junior aedes redimere

tempore Diuisionis noluerit, vel ex inopia non potuerit, aetate proximus redimendi potestatem habebit, ita vt masculi semper foemellis praeferantur. Si vero ille mortem obierit, aut ante legitimam aetatem, aut nondum matrimonio contracto, Frater proximus ab eo, secundum gradus praerogativam, ad possessionem domus admitte-
tetur, reliquis cohaeredibus & Matri portionibus eorum juxta aestimationem pro temporis ratione faciendam, exolutis, neque illi obstabit, quod antea portionis suae legitimae pecuniam percepit. Quod si autem appareat eorum haeredum aliquem, in praejudicium reliquorum circa redemptionem dolum, occulta quadam collusionem commississe; id irritum habeatur.

12. Si quid tempore Diuisionis per aliquem fraude, dolo & scienter retentum, amotum & occultatum, & tandem in lucem reuelatum fuerit, ille qui rem diuidendam fraude auertit, sua portione penitus priuabitur, quae caeteris accrescet, excepta sexta parte Diuisoribus ordinariis cedente.

13. Si Mater e viuis excesserit, quoad liberi matrimonio se copulauerint, trientis proprietates ad liberos, vsusfructus ad Patrem spectat, ita tamen vt ex vsufructu necessarias in eundem structuras & im-

penas, faciat & conseruet. Mortuo vero Patre, Matri vsusfructus beſſis Filiorum non acquiritur, ſed cum proprietate conſolidatur.

14. Parentibus deſunctis, ſi liberi hæreditatem diuidere voluerint, rerum earum quas quidam hæredum ex communi ad nuptias, veſtes, ſtudia & ſimilia adſumpſerunt, vel deteriores reddiderunt, ratio habenda eſt, ejusdemque rei caeteris indemnitas præſtanda eſt, niſi Parenres in Teſtamento de iis aliquid cauerint.

15. Quæ autem Pater Filio ſtudiorum Cauſa peregre agenti ſubminiſtrauit, ſi non credendi animo Pater miſiſſe fuerit comprobatus, ſed pietate debita ductus, in rationem portionis, quæ ex deſuncti bonis ad eundem Filium pertinuit, computari æquitas non patitur.

16. Majoribus etiam, per fraudem vel dolum vel perperam ſine Judicio factis Diuiſionibus, intra vnius anni integri ſpaciū ſubueniri ſolet: Quia in bonæ fidei Judiciis, quod inæqualiter factum eſſe conſtiterit, in melius reformabitur.

17. Vbi inter duos hæreditas diuidenda eſt, ſenior diuidat, juniori uero eligendi Jus competat.

De Testamentis.

1. **V**Niuerſae perſonae mentis compotes Teſtamentum facere poſſunt quocun. que tempore voluerint, dummodo legitimos ſuae aetatis annos habeant, nempe maſculi decimum quartum, ſcœminae duo. decimum annum completum, ita tamen vt legitima portio Patri, Matri, & deſcendentibus, adeoque iis, quibus de inofficioſo agere licet, relinquatur.

2. Muti, furdi, furioſi, & ex morbo mente capti & impuberes, Teſtamentum facere non poſſunt.

3. In eo qui teſtatur, ejus temporis quo Teſtamentum facit, integritas mentis non corporis ſanitas exigenda eſt.

4. Quilibet Teſtamentum facere volens, debet id facere in praeſentia duorum aut trium teſtium virorum, per teſtatores vno & eodem tempore ſimul ad id vocatorum, vel etiam ſi non vocati caſu interuenerint, & tamen praeſentes per teſtatores poſtea ad id rogati ſint. Et ſi tale Teſtamentum per illas perſonas fuerit recognitum, ſiue ſit in ſcriptis, ſiue non, robur habebit, niſi per teſtatores fuerit reuocatum: Qui-

libet enim dum in viuis est, & mentis suae bene compos, potestatem habet priorem sui Testamenti sententiam per posteriorem corrigere & immutare: Quoniam hominis voluntas ambulatoria est vsque ad supremum vitae exitum. Nemo etiam eam sibi legem potest dicere, vt a priore Testamento ei recedere non liceat.

1. Testes autem in Testamentis adhiberi possunt hi, qui sui sunt Juris, quique Testamenti faciendi Jus habent: Sed neque haeres scriptus, neque is qui in potestate testatoris est, neque Pater ejus, qui eum habet in potestate, neque Fratres testes adhiberi possunt in Testamentis. Sed neque Mulier, neque impubes, neque furiosus, neque mutus, neque surdus, neque is cui bonis interdictum est, neque ii quo leges improbos intestabilesque esse jubent, admittuntur. Pater autem cum Filio, item duo Fratres in eodem Testamento alieno, simul esse possunt testes. Quia nihil nocet ex vna domo plures testes alieno negotio adhiberi.

6. Legatariis & aliis personis eis conjunctis, testimonium non negatur: Tempore pestis sufficiunt in Testamento duo testes siue masculi siue foeminae, siue eti-

am sint domestici siue rogati adueniunt, siue fortuito.

7. Si quis aliquem ad Testamentum faciendum coegerit, vel dolo malo Testamentum facere aut mutare prohibuerit, vel effecerit ut testes non veniant, & per hoc deficiat facultas Testamenti faciendi, ei denegandae sunt omnes actiones adeundae haereditatis a defuncto in eum deuolutae, aliisque gradu proximis haeredibus locus erit.

8. Quod si Mulier antea Marito offensa, non per vim, neque per dolum, sed comitate Mariti placata offensam remittens, illi Testamento aliquid legauerit, ratum habebitur: sic & e contra.

9. Parentes liberos vel Nepotes in Testamentis suis haeredes scribere, atque illis legitimam bonorum suorum portionem relinquere coguntur, nempe duas partes totius haereditatis, de reliqua tertia parte liberam habeant potestatem in Testamento disponendi: Mater quoque potest ex suo triente tertiam partem legare cui voluerit, reliquis duabus partibus pro legitima descendentibus relictis. Non enim licet Parenti aliquem ex liberis exhaeredare vel praeterire, nisi is probetur ingratus, &

ingratitudeinis Causam nominatim inferat Testamento.

10. Si defunctus descendentes non haberit, sed ascendentes, non potest in Testamento suo illos praeterire, sed cogetur illis legitimam bonorum suorum portionem relinquere, hoc est, duas omnium bonorum partes.

11. Omnibus tam Parentibus quam liberis, ac etiam Fratribus & Sororibus de inofficioso agere liceat: Cognati vero qui sunt ultra Fratrem, obtinendi spem non habebunt.

12. Si quis aliis suis Agnatis & Cognatis, vel etiam extraneis personis, vel etiam Vxori suae in Testamento suo aliquid legare voluerit, licebit sub conditionibus institutionis vel substitutionis, pro libera sua voluntate, nullius contradictione obstante. Qui autem potest inuitis alienare, multo magis & ignorantibus & absentibus.

13. Vir & Vxor, nullis existentibus liberis, sed neque ascendentibus, neque Fratribus vel Sororibus, possunt res & bona sua ex libera voluntate coram Iudicio, vel aliis honestis & fide dignis testibus, inuicem Causa mortis donare, vt superstes lucretur bona defuncti. Si vero postea li-
beri

beri illis nascentur, talis donatio robur non habebit.

14. Omnibus quorum interest petentibus, Judex inspiciendi describendique tabulas Testamenti, potestatem faciat.

15. Si liberis aliquid minus legitima portione relictum sit, hoc boni viri arbitrato compensetur, nec occasione minoris quantitatis Testamentum rescindatur. Cum in Testamento ambigue aut etiam perperam aliquid scriptum reperietur, benigne & secundum id quod testatorem voluisse credibile est, Judex interpretabitur.

15. Si quid solutum sit ex Testamento, quod postea falsum & inofficiosum vel ruptum apparuerit, repetetur.

16. Potest etiam aliquis ultimam suam voluntatem in charta conscribere manu sua vel alterius, cum subscriptione tamen sua, si scribere norit: Illam autem complicabit, ne mens testatoris ante tempus patefiat, et illi qui ex Testamento emolumentum sperant frustrati, ad odium concitentur, vel hi qui haeredes instituti, vel legata percepturi sunt metuant, ne testator sententiam suam mutet, vitæque testatoris ob id insidientur: Aduocatis deinde testibus profitebitur, in ista charta complicata, ultimam suam voluntatem contine-

ri, cui testes nomina sua adscribant, sigillisque suis obfignabunt, anno, die & loco nomineque testatoris annotatis: Si scribere non nouerint, tantum sigillis suis obfignent, quod tamen sine praeiudicio & subscribentis & signantis fiet.

TITULUS VI.

De Rebus Legatis.

1. **L**egatum est donatio Testamento relicta, qua testator ex eo quod uniuersum haeredis foret, alicui quid collatum velit. Legata non debentur, nisi deducto aere alieno haereditatis vires ad id sufficiant.

2. Si quis haeredes habens in ascendente vel descendente linea vel collaterali, quibus de inofficioso agere licet, bona immobilia Testamento cuiuspiam legauerit, haeres pro pecunia redimere potest: Bona vero mobilia, quilibet pro suo arbitrio legare potest, quatenus illi per leges licet. Quod si vero testator immobilia habuerit suis seruitiis vel industria, vel matrimonio acquisita, de iis, si haeredes descendentes vel ascendentes, vel Fratres & Sorores non habuerit, liberam disponendi potestatem habeat, non obstante vlla suorum con-

sanguineorum contradictione .

3. Si quis ultra vires haereditatis legauerit, ipso mortuo quidem legatum non extinguitur, sed hoc tantum modo praestatur quod inuenitur. Si pecunia legata in bonis legantis non extet, soluendo tamen fit haereditas, hæres pecuniam legatam dare compellitur siue de suo, siue ex venditione rerum haereditariarum, siue vndecunque tandem voluerit.

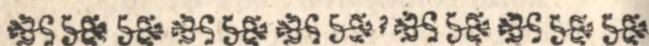
4. Debitoribus etiam ea quae debent legantur, vel etiam si debitorem remanere vult, diem solutionis praestandae ex suo arbitrio testator prorogare potest.

5. Si rei proprietates legatae sit, cuius usufructum testator dum vixit retinuit, mortuo testatore legato non revocato, legatarius rei proprietatem cum usufructu obtinebit. Moritur legatarius, res legata ad hæredes ipsius transibit, si testator non reuocauerit.

6. Si res legata sine facto hæredis perierit, legatario decedit: Si vero hæres in tradendo legato moram fecerit, periculum rei legatae ad ipsum spectabit. Nulla autem intelligitur ibi fieri mora, ubi nulla petitio est.

7. Ad pios vsus & reipublicæ legata, omnium primo præstari debent. Legata ad res pias in alium vsum quam testator voluit, conuerti non debent.

FINIT LIBER SECUNDUS.

LIBER TERTIUS.

TITULUS I.

De Mutuo et Commodato et Solutionibus.

1. **Q**uandoquidem Mutuum consistit in iis rebus, quæ pondere, numero & mensura consistunt: & commodatum, quod numero & specie eadem redditur: Ideo qui Mutuum accepit soluere debet an tempus illud, de quo inter eos conuenit, aut si dies Solutioni præstituta non fuerit, soluere tenebitur quando res Mutuo data repetitur.

2. Accusatur quis coram Iudicio de debito confesso, siue Actor Ciuis sit siue peregrinus.

regrinus, si debitum ex rebus creditis sit contractum, Judex praefigere debet sex septimanas ad soluendum: Quod si vero parata pecunia debitori sit Mutuo data, vel is in contractu praesente pecunia se solutum receperit, nullo Solutioni constituto termino nec die, & creditorem frustraerit, huic Judex tribuum ad soluendum praefiget.

3. Sancimus nemini licere aduersus sua pacta venire & contrahentes decipere: Nam de Jure pacta conuenta, quæ nec contra Leges, neque dolo malo inita sunt, omnimodo obseruanda sunt: Siquidem Jure constitutum est, quod quilibet beneficio pro se inducto possit renunciare, ideoque Juri conuenit, vt Judices ex praescripto obligationum cujusque debitoris Jus dicant, exceptis tamen illegitimis vsuris & stipulationibus duplae, quæ in contractibus & stipulationibus nulla ratione admitti debent.

4. In bonae fidei contractibus id quod interest ex mora debetur. Porro quod interest, non propter lucrum petentium, sed propter moram non soluentium infligitur. Qui Judicium accipere paratus est, Solutioni moram fecisse non videtur, si iuste & sine dolo malo ad iudicium prouocauit.

uit. Neque is in mora est, a quo pecunia propter exceptionem peti non potest.

5. Bene constitutum est, ne filii super res & bona parentum viuentium, spe futuræ hæreditatis aliquod æs alienum contrahant, sin autem id fieret, robur non haberet. Ei qui filiofamilias mutuam pecuniam inuito patre dedit, etiam post mortem parentis ejus cujus in potestate fuit, actio petitioque negatur: Sin autem studiorum causa absenti dederit, vel pater ratum habuerit, repetere potest.

6. Vniuersa principum rescripta, quæ in debitorum dilationem impetrantur, non aliter valeant, nisi Princeps ab ordinario debitoris Magistratu doceatur, eum justam impetrandæ dilationis Causam habere.

7. Si quis alteri supellectilem aut rem argenteam, vestem, equum aut aliud aliquid (quod mobile bonum vocamus, & quo frui quis potest) commodato dederit, ille qui fruendam accepit, ita fruatur, quemadmodum inter eos conuenit, & post vsum restituat, in eaque custodienda eam diligentiam adhibeat, quam suis adhibiturus esset: Si vero præter summam diligentiam & culpam, casu, res deterior fuerit reddita, non tenebitur, nisi peculiariter de indemnitate inter eos conuenit, tunc

tunc placitum conventionis compleri debet. Prætextu debiti, restitutio commodati non probabiliter recusatur.

ARTICULUS II.

De Pignoribus.

1. **R**em suam Pignori dans, potest redimere juxta tempus & modum constitutum in oppignoratione.

2. Si res Pignori data apud creditorem sine vlla sua culpa, dolo & negligentia deterior facta, vel incendio consumpta fuerit, aut Casu perierit, amissio Pignoris non liberat debitorem, nec creditor a petitione debiti submouetur. Etiam id quod Pignori obligatum est, a creditore Pignori obstringi potest.

3. Debitori permissum est rem suam Pignoratam aut obligatam ubicunque inuenerit repetere, soluta prius pecunia qua alter obligauit aut oppignorauit.

4. Si quis chirographum a suo debitore habet, & alter hypotecam expressam, hujus potior erit conditio quam alterius creditoris chirographarii, etiamsi prius crediderit. Illius causa etiam potior erit, qui debitorem in Judicio exhibuerit, debitumque in præsentia illius petierit, quam al-
teri.

terius qui licentia Judicis impetrata, debitoris bona arestauit.

5 Si conuenerit de distrahendo Pignore (siue ab initio siue postea) non tantum venditio valet, verum incipit etiam emptor dominium habere: Vbi vero conuenit ne distraheretur, aut si creditor simpliciter sibi Pignus depositum accepit, non licet distrahere, nisi debitori ter fuerit denunciatum, vel coram Judicio debitorem conuenerit vt satisfaciat, & cessauerit debitor redimere Pignus, venditio libera est creditori.

6. Si minus in Pignore, plus in debito inueniatur, in hoc quod noscitur abundare, sit creditori omnis ratio integra: Sin autem minus in debito, amplius in Pignore fuerit, tunc in hoc quod debitum excedit, debitori omnia Jura integra seruantur.

7. In Pignoribus distrahendis hic ordo seruatur, vt termino Solutionis lapso, creditor a Judice petat debitorem ad terminum competentem citari, quo vel Pignus luat, vel distractionem admittat. Judex si cognouerit debitorem nullam sufficientem Causam producere, quare sua Pignora non redimat, creditori potestatem distrahendi Pignora dabit, quo facto, Pignora per tres

hebdomadas in publico foro venum exponuntur, atque majus precium offerenti, venduntur. Quod si res immobiles fuerint, tribus diebus dominicis subsequenter publice proclamabuntur, ut supra in Titulo Duodecimo Libri primi, de Executione rei judicatæ habetur.]

8. Si quis operas conduxerit, & mercedem non soluerit, Judex aditus ad solvendum locatori, tridui spatium dabit: Si vero paratam aliquam rem quis in diem emerit, sex hebdomadarum dilatio emptori conceditur.

9. Diuersis temporibus eadem re duobus Jure Pignoris obligata, eum qui prior data pecunia Pignus accepit, priorem haberi certi ac manifesti Juris est, neque secundum Creditorem facultatem distrahendi hujus Pignoris aliter consequi posse æquum est, nisi priori creditori prius debita fuerit soluta quantitas.

10. Respublica Creditrix omnibus chirographariis Creditoribus præfertur. Nam certum est ejus, qui cum Fisco contrahit, bona veluti Pignoris titulo obligari, quamuis specialiter id non exprimatur.

11. Denunciatio Debitoris facta Creditori vel etiam emptoribus de non distrahenda vel emenda re sibi Pignori obligata,

E

ita

ita demum efficax est, si vniuersum debitum offerat creditori: Nam si vel modicum forti decedat, distractio rei obligata non potest impediri.

12. Qui dolo vel culpa rem Pignore acceptam deteriore fecerit, Pignoratitia actione tenebitur, vt talem restituat, qualis fuerit tempore obligationis: Quicquid autem commodi siue incommodi fortuito Pignori accessit, id ad Debitorem pertinebit.

T I T U L U S I I I .

De Jure Creditorum et Debitorum.

1. **S**I Creditor sine Judicis autoritate res Debitoris occupet, de vi priuata tenetur. Creditores igitur si aduersus suos Debitores agant, per Judicem id quod sibi debere putant, reposcere debent: alioquin si in rem Debitoris sui intrauerint, aut aliquid acceperint nullo id concedente, arbitrio Judicis mulctabuntur. Optimum igitur est, vt si quas putant se habere petitiones, actionibus experiantur.

2. Quae fraudandorum Creditorum gratia alienata sunt, in pristinum statum restituantur: Non autem fraudantur Creditores

tores, cum quid non acquiritur, sed cum quid de bonis imminuitur.

3. Instrumentorum amissio, si manifestis probationibus Debitores tuos debere tibi apparuerit, nihil oberit.

4. Cum eo qui Creditoribus suis bonis cessit, si postea aliquid acquisierit, quod idoneum emolumentum habet, ex integro in id quod facere potest, Creditores experiuntur: Nam qui bonis cesserunt: nisi solum Creditores receperint, non liberantur.

5. Si qui sine deliberatione adeant hæreditatem, vel sese immisceant, omnimodo ab ipsis Inuentarium in tabellariorum præsentia conficiatur super his rebus, quas defunctus mortis tempore habebat, & sic hæreditatem sine periculo habeant, ut in tantum hæreditariis Creditoribus teneantur, in quantum res substantiæ ad eos deuolutæ valeant, & eis satisfaciant, qui primi temporum prærogatiua veniunt Creditores, & si nihil reliquum est, posteriores venientes repellantur, & nihil ex substantia sua penitus hæredes amittant: ne dum lucrum facere sperant, in damnum incidant. Qui vero postquam adierint vel sese immiscuerint, & Inuentarium facere intra certum tempus (triginta scilicet die-

rum) neglexerint: Item qui post petitam deliberationem, vel pro hærede gesserint, aut non recusauerint hæreditatem, omnibus in solidum hæreditariis oneribus teneantur.

6. Si cujuscunque modi actiones, ad potentiorum fuerint delatæ personas, Debiti Creditores jactura mulctentur. Nominis autem venditio & ignorante & inuito eo, aduersus quem actiones mandantur, contrahi solet.

7. Debitor qui solutam pecuniam adfirmat, ejus rei probationem præstare debet. Nemo ex iis qui negant se debere, prohibetur etiam alia defensione uti, nisi lex impediat.

8. Vnusquisque Creditorem suum eundemque Debitorem petentem submouet, si paratus est compensare, at si quis compensare potens soluerit, contradicere poterit, quasi indebito soluto. Compensatio autem ideo necessaria est, quia interest vniuscujusque potius non soluere, quam solutum repetere. Compensationes ex omnibus actionibus ipso Jure fieri sancimus, excepta actione depositi: Possessionem enim alienam perperam occupantibus, compensatio non datur.

9. Non est nouum, eum a quo petitur pecu-

pecunia, implorare rationem Creditoris, ut fides veri constare possit. Errorem calculi, siue ex vno contractu, siue ex pluribus si emerferit, veritati non adferre præjudicium sæpe constitutum est: unde rationes etiam sæpe computatas, denuo retractari posse (si res iudicatæ non sunt, vel transactio non interuenit) explorati juris est.

10. Debitorem, si soluendo non fuerit, nec a Creditore vltiorem dilationem impetrare potuerit, aditus Iudex ad triduum vsque publicæ custodiæ demandabit, eo exacto, Creditori tradet, qui illum ad instar familiæ suæ aler, laborique domestico per annum compedibus vinctum adhibebit, in singulos dies denarios quinque in solutionem debiti computaturus. Anno vero elapso Debitor nexu dimissus, fidei data spondebit, se quod ex operis in Posterum acquirere poterit, Creditori in solutum daturum, nec interea quoquam fugitūrum. Donec autem Creditori huic satisfecerit, nullus ex aliis Creditoribus eum arresto subiciet.

TITULUS IV.

De Locato et Conducto.

1. **Q**ui habitationem vel ædes alicui pro certa pensione, ad certum tempus

locauerit, æque atque conductor, omnia fecundum legem conductionis facere teneatur. Locator autem prospiciet Conductori vt commodè habiter: Si vero Conductor sua opera aliquid necessario vel vtiliter ædificauerit, vel restituerit confcio Locatore, ex ipsa pensione recipiet.

2. Conductor completo tempore pactam pensionem Locatori soluet, cauebitque ne ædes conductas deteriores faciat vel fieri patiatur: Nam si plures in ædes conductas receperit, per quos aliquid damni detur, illorum culpam præstare tenebitur. Mortuo Conductore intra tempora conductionis, hæres ejus eodem Jure in Conductione succedit.

3. Si quis fundum vel ædes alicui locatas vendat, curet apud emptorem, vt Conductor eadem pactione fruatur & habitet, alioqui ager cum eo ex Conducto, aut pensionem petentem exceptione doli submouebit. Si uero Locator paratus sit aliam habitationem non minus commodam præstare, æquissimum est absolui Locatorem. Qui contra legem Conductionis fundum vel ædes, ante tempus sine iusta & probabili Causa deseruerit, ex Conducto ad soluendam totius temporis pensionem, conueniri potest.

4. Nemo prohibetur rem quam conduxit, alii locare, si nihil aliud conuenit.

5. Opifices, ut puta fullo, sarcinator & reliqui, si quid faciendum locauerint, ac ex inscitia deterius reddiderint, vel negligentia aut culpa sua perdiderint, ex Locato soluere tenebuntur. Nautæ, vectores, stabularii quod cuiusque saluum fore receperint, nisi restituant, in eos Iudicium dabitur. Si vero res Locata per ignem, ædium ruïnā, vim hostilem, impetum aquarum, aut per alium Casum, cui resisti non potest destruetur, Conductor non tenetur.

6. Qui mercedem accepit pro custodia alicujus rei, is ejus periculum propter mercedem præstat, sed de damno ab alio dato, agi cum eo non potest.

7. Qui operas suas locauit, totius temporis mercedem accipere debet, si per eum non steterit, quo minus operas præstaret. In operis duobus simul locatis, conuenit priori Conductori ante satisfieri.

8. Si agricola errore vicinum agrum arauerit, vel etiam conseuerit, agri dominus æquiualente semine & aratri mercede, sementem agri sui redimet: Si uero mota actione, vel domino prohibente conseuerit, semina cum labore perdit.

TITVLVS V.

De Deposito.

1. **I**N Causa Depositi compensationi locus non est, sed res ipsa reddenda est. Si igitur pecunia, vestes, vel aliæ aliquæ res, apud aliquem Depositæ fuerint, diligenter custodire, atque Deponenti cum repetitive-rit, reddere ipse vel hæredes sui tenentur. Si peculiari conuentione res deponitur, rata debet teneri conuentio: contractus enim legem ex conuentione accipiunt.
2. Si res deposita non reddita fuerit cum a deponente peteretur, si quid damni postea Deposito acciderit, Depositarius restituet. Res Deposita, si per Judicem ejus loci, sine dolo & culpa Depositarii, arestata & detenta fuerit, non est restituenda Deponenti, nisi Judicis permissu.
3. Si res Deposita, culpa & negligentia Depositarii amissa fuerit, Judicio Depositi tenetur. Quod si res Deposita sine dolo & culpa ejus amissa sit, non tenetur: Nam fortuitos casus, vt sunt tumultus, incendium, ruinæ, rapinæ, furta, nemo præstat.
4. Si duo inuicem aliquid Deposuerint, cum alter suum repetit, reddendum est, ne-

neque pignoris loco retinendum, ac ille qui prior coram Iudicio egerit, potior erit jure.

5. Si duo eandem rem conjunctim Deposuerint, non debet vni restitui: si vero sic Deposuerint, ut vel vnus auferat totum, reddi debet. Quod si vero sic inter eos conuentum est, ut si ambo non venirent, alteri vna pars detur, conuentioni standum est. Si apud duos Deposita sit res, aduersus vnumquemque eorum in solidum agi poterit, nec liberatur alter si cum altero agatur. Non enim electione sed solutione liberantur.

6. Qui rem Depositam inuito domino sciens prudens ve in vsus suos conuerterit, etiam furti delicto obnoxius fit. Si sacculum vel argentum signatum deposuero, & is penes quem Depositum fuit, me inuito contrectauerit, & Depositi & furti actio mihi in eum competit.

7. In sequestro Depositum est, quod a pluribus in solidum, certa conditione custodiendum reddendumue traditur.

TITVLVS VI.

De Emptione et Venditione et Rerum praescriptione.

1. **E**Mptio & Venditio sicut consensu contrahitur, ita contrario utriusque partis consensu resolvitur, antequam res fuerit tradita, vel pretium solutum.

2. Venditione perfecta, omne commodum & incommodum, quod rei venditæ contingit, ad Emptorem pertinet, tametsi ea res adhuc in custodia Venditoris remaneat. Quicquid enim sine culpa & dolo Venditoris accidit, in eo Venditor securus est, nisi custodiam rei ad traditionem usque suo periculo suscepit, nam tunc ad Venditoris periculum casus rei pertinet.

3. Quod in diem addicitur, licet Venditori meliore allata conditione, addicere posteriori, nisi prior paratus sit plura adjicere: Necessæ autem habebit Venditor, meliore conditione allata, priorem certiorē facere Emptorem, ut quod alius adjicit, ipse quoque adjiciat.

4. Si post contractam Venditionem, arrarum nomine etiam vnus tantum denarius fuerit datus, qui vtrumque contrahentem ad standum contractui obligat, tunc quemadmodum Venditor rem præstare, sic e contra Emptor, etiam si pœniteat, rem emptam accipere, & residuum precii persolvere cogitur: æquitas enim postulat, ut quo Jure Venditor, eo & Emptor ligetur.

Pre-

Pretium autem constitui oportet, nam sine constituto pretio venditio nulla est.

5. Si quis res immobiles, videlicet ædes, allodium, vineam, hortum, agrum, pratum, vel piscinam diuendere constituerit, primum vicinis denuntiet, deinde tribus diebus dominicis proxime subsequen-
tibus in foro publico, vel ante fores templi, proclamari curet, & tunc qui prior emerit retinebit, verum fratres, consanguinei, cometanei & vicini præferuntur peregrinis.

6. Si Cuius habuerit fundum venalem in alio territorio, Venditio ejus in eo loco publicabitur, & illius loci incolæ, præferantur omnibus propinquis Venditoris, exceptis parentibus & liberis.

7. Venditio fundi alicujus legitimam semper requirit filiorum aut filiarum vel fratrum, ad quos successio defuncti spectare videbitur, admonitionem, si intra hujus regni limites esse dignoscantur. Itidem si ager diuenditur cometanei similiter legitime admonendi sunt.

8. Cum itaque Emptor & Venditor de pretio conuenerint, Venditor honestis viris simul & vicinis conuocatis, iis præsentibus omne Jus domini Emptori resignabit, ac in tercedente consueta solennitate

sympofii, in poffeffionem fundi immitter. Porro fi quifpiam fit, qui Juris aliquid ad illum fundum fe habere credat, & præfens fit, is tempore immiffionis feu ftatutionis per publicum famulum contradictionem facere, ac tandem ad decimumquintum diem coram Judicio rationem contradictionis fuæ assignare tenebitur. Contradictore autem non existente, Emptor dominium fundorum illorum plene confequitur: fi vero abfens effer, neque nouiffet venalem effer, Jus fuum intra annum perfequi poterit.

9. Si res mobilis infciis confanguineis clam vendita fit, qui proximi funt ad tertium gradum ufque, fi redimere voluerint, ejus Jus & poteflatem habeant.

10. Nemo ab exteris vel aliis peregrinis hominibus, potiffimum Valachis, equos vel boves, verueces & porcos in Pagis, præterquam in Civitatibus vel Oppidis tempore nundinarum emat, ne tandem Emptor tanquam furtivæ rei damnum patiatur: Et fi res venundata furtiva vel vi ablata fuerit, regreffum habet Emptor ad Venditorem, vt confequatur quanti fuæ interef.

11. Equum vel bovem furtivum, vel vi a fuo domino ablatum, fi quis emit
in

in nundinis anniuersariis vel foris hebdomadalibus, atque ille tandem vindicatur. Emptor non tenetur suum Euictorem statuere, sed sufficit si probauerit, se intercedente consueta sympofii solennitae emisse. Si quis equum vendit, de viciis & morbis latentibus cauebit in diem vsque tertium.

12. Si quis fundum alteri vendiderit, tenetur de Euictione vsque ad annum & diem inter praesentes: Si vero ille qui impetiturus esset, ab hoc Regno abesset, aut alia iusta impedimenta obstarent, quo minus Jus suum intra tempus supra declaratum, prosequi posset, & reuersus sublatifue impedimentis, intra annum & diem Emptori litem mouere coeperit, Emptor Venditori secundum Juris ordinem id denunciare, & Venditor Emptorem euincere tenebitur.

13. Qui praedium alienum vel commune cum aliis distraxerit, Venditio reuocari potest. Caeterum qui bona fide, ab eo qui dominus non est, cum crederet eum dominum esse, praedium emerit, ac per iustam temporis praescriptionem possederit, a possessione remouendus non est, & is cui commune fuit praedium, plus sua parte non obtinebit, ne rerum dominia sint in incerto.

14. Si

14. Si duo coram Judicio contendunt, quorum alteris Jus sibi ad rem competere dicat, alter vero præscriptionem opponat, hic prior est audiendus, non obstante quæstione, vter eorum actor vel reus sit.

15. Qui rem immobilem justo titulo, puta emptionis, donationis vel successionis, siue per se, seu per antecessores suos, per continuos duodecim annos, sine aliqua legitima interpellatione possederit, de possessione rei vel dominio nequaquam est amouendus.

16. Neque furtivæ, nec vi possessæ, neque mutuatæ, commodatæ, depositæ, legatæ res, neque etiam tutelæ actiones, nec finium regundorum vlllo modo præscribi possunt. Neque loca sacra, neque publica a quoquam perperam occupata, vendita, alienata, longo tempore præscribuntur, sed corpori suo, a quo sunt auulsa, restituentur, ita vt nec pretium quidem iniquis comparatoribus reposcere liceat.

17. Non est incognitum, id temporis quod in minore ætate transmissum est, longi temporis præscriptioni non computari, ea enim tunc currere incipit, quando ad maiorem ætatem dominus rei pervenerit. Ad maiorem autem ætatem pervenit.

TITULUS SEPTIMUS. 71

uenisse existimatur, cum tutela exit, quod anno aetatis suae vigesimo fit, tunc si intra hujus regni limites fuerit, intra unius anni & diei reuolutionem: si vero in externis regionibus, & fundum venditum ignorauerit, intra duodecim annorum decursum, Jus suum prosequatur

18. Omnis permutatio in qua species similis pro simili traditur, si nec fraude, nec dolo facta fuerit, robur habebit, con sanguineorum laut aliorum quorumcumque contradictione non obstante.

TITULUS VII.

De Fidejussoribus.

1. **S**I quis pure Fidejussit pro alio, semper obligatur, si vero in diem vel sub conditione, iis stabitur.

2. Creditori conceditur electio conueniendi primo loco vel Debitorem principalem omissis Fidejussoribus, vel Fidejussores omisso principali, neque per hanc electionem excluditur a regressu ad alterutram partium, nisi ei plene satisfactum fuerit. Non enim electione, sed in solidum solutione liberantur Debitores & Fidejussores.

3. Si plures interuenerint Fidejussores pro vno debito, singuli in solidum tenen-

tur. Si itaque alter eorum Jure coactus in solidum Creditori satisfecerit, actio ei adversus Debitorem principalem vel ejus hæredes competit, a quibus si satisfieri ei non poterit, ad alios confidejussores reuerti licet, donoc in solidum quæ perfoluit consequatur.

4. Si medio tempore Fidejussores, rei familiaris insignem jacturam fecerint, & ad extremam inopiam redacti fuerint, causa cognita denuo debitor cauebit: Possessores autem rerum immobilium cauere non coguntur.

5. Si quis pro condemnato Fidejusserit, & condemnatus decesserit, recte nihilominus cum Fidejussore ejus agetur, Fidejussor autem non tantum ipse obligatur, sed etiam hæredem relinquit obligatum.

TITULUS VIII.

De Receptis Arbitris et Transactionibus.

1. **S**I qui in Arbitros compromittunt, & quod illi decreuerint, se obseruatu-ros obligauerint, parere atque Arbitratui illorum stare coguntur. Si vero poena adjecta est, vt is qui parere nolit pœnam solueret, Arbitrium tollitur soluta pœna.

2. Non

2. Non autem quidlibet statuere Arbitri poterunt, nec in qualibet re, nisi de qua compromissum & quatenus compromissum est. Compromissum vero ad similitudinem iudiciorum redigitur, & ad finiendas lites pertinet. Bona fides autem exigit, ut Arbitrium tale praestetur, quale viro bono conuenit: Itaque si cuius Arbitrium ita prauum est, ut manifesta iniquitas ejus appareat, corrigi potest per Judicium bonæ fidei.

3. Cum in duos Arbitros compromittitur, si non consentiant, tertia persona certa est eligenda, cujus authoritati pareatur.

4. Qui transigit, quasi de re dubia & incerta neque finita transigit. Quamuis eum qui pactus est statim poeniteat, transactio rescindi & lis instaurari non potest. Neque sub prætectu instrumenti post reperi, transactionem bona fide finitam, rescindi jura patiuntur: Nam non minorem auctoritatem transactionum, quam rerum judicatarum esse, recta ratione placuit. Si quidem nihil ita congruit humanae fidei, quam ea quae placuerant, custodiri.

5. Qui fidem licitae transactionis rupit, non exceptione tantum submouebitur, sed etiam poenam, quam stipulanti recte promiserat, praestare cogetur. Causas itaque vel

lites transactionibus finitas, legitime Principis mandato resuscitari non oportet.

TITULUS IX.

Si Quadrupes Pauperiem fecerit: et de Noxaliens actionibus.

1. **S**i quadrupes contra naturam commota, feritate pauperium fecerit, aut dandum erit animal a domino quod nocuit, aut æstimatio noxiæ offerenda, nisi si culpa domini vel alterius cuiuspiam damnum datum fuerit, eo casu in factum actione tenebitur.

2. Si quis feram bestiam, utpote leonem, ursum, ceruum, lupum, vulpem, simiam & simile quiddam habuerit, per quas damnum datum nocitumve fuerit, dominus quantum bonum & æquum Judici visum fuerit, condemnetur. Quod si homo occisus fuerit, dominus homagium siue æstimationem hominis mortui soluere tenebitur.

3. Qui quadrupedem vel pecudem alienam læserit, quanti arbitrato bonorum virorum æstimabitur, soluet. Si vero contra ferocientem quadrupedem quis se defendere coactus fuerit, nihil tenebitur: Nam aduersus periculum naturalis ratio permit-

tit

tit se defendere: Ideo qui, cum aliter tue-
ri se non possent, damnum dederint, in-
noxii sunt.

4. Cessat haec actio noxiae contra do-
minum, vbi instigatu alterius fera damnum
dedit: Et generaliter toties hæc actio lo-
cum habet, quoties contra naturam fera
mota pauperiem dedit. Nam qui injuriæ
occasionem præstat, ipse damnum de-
disse videtur.

5. Si quis alteri damnum fecerit, quid-
ue vsserit, fregerit, ruperit injuria, quan-
ti ea res erit in diebus triginta proximis,
tantum æs domino tenebitur: Injuriam au-
tem hic accipimus pro damno culpa da-
to, etiam ab eo qui nocere noluit. Ideo
furiosus, cum mentis suæ non sit, & in-
fans, hac actione non tenebuntur.

6. Ideo si in eum locum, vbi vulgo
inter fit, dejectum vel effusum quid erit,
quantum ex ea re in corpore alicujus vel
vestibus, vel alia re, damnum datum fa-
ctumue fuerit, tanti condemnabitur. Si eo
ictu homo periisse dicetur sine dolo dejici-
entis vel effudentis, homagium mortui
præstabitur: Si vero hominis corpus ex eo
ictu laesum vulneratumque fuerit, merce-
des medicis præstittas, cœteraque impen-
dia, quæ facta sunt in curationem, præ-

terea & operas quibus caruit, laeso compensabit. Quod si nullum erit iter, dolus duntaxat praestatur, si immisit in eum quem viderit transeuntem. Nam culpa ab eo exigenda non est, cum diuinare non potuerit, an per eum locum aliquis trans-
iturus fuerit.

7. Sicut imperitia, negligentia, item nimia saeuitia & lusus noxius: ita infirmitas quoque culpa adnumeratur, cum affectare quis non debeat, in quo vel intelligit, vel intelligere debet infirmitatem suam alii periculosam futuram. Praeceptoris quoque nimia saeuitia culpa assignatur.

8. Si fortuito incendium factum sit, venia indiget, nisi tam lata culpa sit, ut luxuriae aut dolo sit proxima.

9. Vias regias & earum pontes qui publici sunt, quilibet Magistratus in suis finibus & territoriis muniat fartiatque. Si igitur neglectius habiti, iumentis interfacientium (sine agentis culpa) quid damni dederint, loci officiales latissimam ejus culpam praestabunt.

FINIT LIBER TERTIUS.

LIBER

LIBER QUARTUS.

TITULUS I.

De Publicis Judiciis.

1. **P**ublicorum Judiciorum quaedam capitalia, quaedam non capitalia sunt. Nam quaedam flagitia sunt, quae corporis coërtione cum relegatione puniuntur.

2. Publica autem Juditia dicta sunt, quod cuius e populo executio eorum plerumque datur: Expedi enim peccata nocentium esse nota ut emendentur. Sunt vero haec quae dicuntur Publica, ut Lex Iul: Majestatis & de adulteriis. Cornel: de sicariis & parricidiis, veneficiis, falsis &c.

3. Si consensus fuerit Reus, donec de eo pronuncietur, in vincula publica conjiciendus est: Qui autem de crimine paciscitur, confiteri intelligitur. Ne autem diversorum criminum Rei denti crudelius habeantur, Judices productos e custodiis Reos disceptationi debitae subdent, & quod leges suaferint definiant.

4. Absens in criminibus damnari non debet, quemadmodum neque suspectus: Satius enim est facinus nocentis impuni-

tum relinqui ad tempus, quam innocentem damnari.

5. Defuncto eo qui Reus erat criminis, pœna-quoque extincta est. Neque crimen vel pœna paterna ullam maculam filio infligere potest: Nam vnusquisque ob admissum scœlus pœnam luit, nec alieni criminis successor constituitur.

6. Si quis Reum criminis, pro quo satisfecit, non exhibuerit, pœna pecuniaria plectitur: Si tamen dolo non exhibeat, etiam extra ordinem est damnandus.

7. Is qui Reus factus est, purgare se debet, nec ante potest accusare, quam fuerit excusatus: Constitutionibus enim obseruatur, vt non relatione criminum, sed innocentia Reus purgetur.

8. Quisquis crimen intendit, in Iudicium veniat, nomen Rei indicet, nec impunitam fore nouerit mentiendi licentiam, cum calumniantes, ad vindictam poscat similitudo damnationis: Nam qui non probat quod obijcit (secundum Canones) Tallione punitur.

9. In criminibus scrutandis quaestio adhiberi solet, sed non statim a tormentis incipiendum est, sed ad tormenta ita demum veniri oportet, cum suspectus est Reus, & aliis argumentis conuincitur, ita

vt sola confessio ipsius deesse videatur. Vnius facinoris Rei ita audiendi sunt, vt ab eo primum incipiatur, qui timidior est, vel tenerae aetatis videtur.

10. In ea causa, in qua nullis Reus argumentis oneratur, non facile tormenta sunt adhibenda, sed instandum, vt Actor quod intendit comprobet, atque sic Reum conuincat. Confessiones Reorum tortura expressae, pro exploratis criminibus semper haberi non oportet, si nulla alia probatio religionem cognoscentis instruat.

11. In maleficiis voluntas spectatur non exitus. Nemo opere iudicetur fecisse, nisi & malignum consilium ei fuerit: nec consilium habuisse nocet, nisi & factum secutum sit.

12. De his criminibus, de quibus quis semel absolutus est, ab eo qui accusauit, repeti accusatio non potest.

13. Qui abortitionis aut amatorium poculum praebent, etsi dolo non faciant, tamen quia res est mali exempli, confiscata parte bonorum relegantur. Si vero ex eo mulier aut homo perierit, summo supplicio afficiantur.

TITULUS II.

De Furto et vi Bonorum raptorum.

1. **F**urtum est ablatio & contrectatio fraudulosa rei alienæ, inscio & invito domino, lucri faciendi gratia. Furti actio ei competit, cujus interest rem saluam esse, licet dominus non sit: Condictio vero Furti ei demum competit, qui dominium habet, vel hæredi ejus. Nunquam tamen ea condictioe alius quam qui fecit tenetur, aut hæres ejus.

2. Cum Furti actio ad persecutionem pœnæ pertineat, condictio vero & vindictio ad rei recuperationem, apparet recepta re, nihilominus saluam esse Furti actionem, conductionem vero tolli, sicut ex diuerso post sumptam pœnam, saluam esse conductionem.

3. Pœnalibus autem actionibus hæres non tenentur, neque cœteri successores, idcirco nec Furti conueniri possunt. De instrumentis ablatiis, in rem actione conueniri possunt tenentes.

4. Non tantum qui Furtum fecerit, sed etiam is cujus opera & consilio Furtum factum fuerit, Furti actione tenebitur: Furtum autem sine contrectatione non fit, qua-

quare & opem ferre vel consilium dare tunc nocet, cum secuta contrectatio est.

5. Qui alienum quid repertum lucri faciendi causa sustulerit, Furti obstringitur, siue sciuerit cujus ea res sit, siue ignorauerit, si iudicio non manifestat. Quia ea mente alienum quid contrectauit ut lucrifaceret, tametsi mutato consilio, id domino postea reddit, Fur est: Nemo enim tali peccato poenitentia sua nocens esse desit, praesertim si factum Iudicio innotuerit. Neque prodest ei qui vi rapuit, ad euitandam poenam, si ante Iudicium restituat rem quam rapuit: sic nec illi qui dolo malo occultauit, si factum Iudicio innotuerit.

6. Si Debitor rem suam, quam pignoris causa Creditori dedit, subtraxerit, Furtum committit: Sic etiam si pecoris arrestati dominus, e custodia arresti clam illud abegerit, Furti actione tenebitur. Item qui sciens rem alienam vendiderit, vel ex alia causa tradiderit, Furtum ejus committit. Qui vero rem alienam, existimans suam esse alienauerit, Furtum non committit: Furtum enim sine affectu furandi non committitur.

7. Receptatores & occultatores non minus delinquant quam Fures & aggressos,

ideoque par ipsos & Reos pœna expectat. In pari causa habendi sunt, qui comprehendere latrones & Fures potuerunt, & tamen accepta pecunia, vel rerum furreptarum parte dimiserunt. Si autem receptor sanguine vel affinitate junctus fuerit malefactori, & de maleficio ejus cognoverit, Judex causa cognita pœnam moderabitur.

8. Rem Furto oblatam atque alteri diuenditam, dominus recuperare potest, neque emptor ejus rei precium repetere potest: Res enim Furto ablata, directe ad suum dominum redire debet.

9. Quilibet in terra regia habitans, apud quem res Furtiua fuerit reperta & prehensa, si dixerit, se rem eam titulo emptionis possidere, suum Euictorem coram Judicio exhibere tenetur. Si vero Venditor alienæ Jurisdictionis fuerit, sufficit si ibi eum exhibeat.

10. Communi Regni decreto, qui furtum fecerit & conuictus fuerit, suspenditur. Sed qui res sacras ex æde sacra furripuerit, in ignem conjicitur. Res priuatorum si in ædem sacram depositæ, furreptæ fuerint, furti actio non sacrilegii competit.

11. Furem nocturnum si quis occiderit,
ita

ita demum impune feret, si parcere ei sine periculo suo non potuit: Furem vero interdum deprehensum, non aliter occidere lex duodecim tabularum permisit, quam si telo, id est, fuste, ferro lapidiue se defendat.

12. Eos qui a seruo furtim ablata scientes susceperint, non tantum de suspectis, sed etiam poenali Furti actione conuenire potes.

TITULUS III.

De Homicidiis.

1. **L**ex Regia & recepta consuetudo, Homicidas Notorios ultore ferro persequitur.

2. Qui hominem occiderit, si non occidendi animo hoc admiserit, absolui posse, & qui hominem non occiderit, sed vulneraverit ut occidat, pro Homicida damnandum, Diui Imperatores rescripserunt. Nam maleficia, voluntas & propositum delinquentis distinguunt.

3. Qui hominis necandi causa venenum confecerit, habuerit, dederit, poena legis Cornel: de sicariis tenebitur.

4. Si alius tenuit, alius interemit, is qui tenuit, quasi mortis causam praebuit, & in

& in factum actione tenebitur. Nihil enim interest occidat quis, an causam mortis præbeat.

5. Si quis percussorem ad se venientem, aut latronem insidiantem occiderit, securus erit. Nam aduersus periculum naturalis ratio permittit se defendere. Vim vi repellere omnes Leges omniaque Jura permittunt, si hoc tuendi sui duntaxat, non etiam vlciscendi causa, cum moderamine inculpatae defensionis factum sit: Differunt enim inter se defensio & vindicta: Quia defensio fit in continenti, vindicta vero post moram sequitur.

6. Si in rixa percussus homo perierit, ictus vniuscujusque percussorum contempleri oportet. Quod si non constat quis primum percusserit, inquirendum est quis alterum ad contentionem & percussorem prouocauerit. Si cum vno ex pluribus, qui aliquem percusserunt agatur, cæteri non liberantur: Nam quod alius luit, alium non liberat, cum id pœna sit.

7. Si quis non lætaliter sit vulneratus, ac per negligentiam suam non adhibendo medicos, vel in curando medicis non pareret, vel suipfius curam non habendo, mortuus fuerit, percutiens pœna Homicidii puniri non potest.

8. Si

8. Si quis in tumultu occisus fuerit, authorque necis ignoratur, tunc omnes qui armis occisum adorti sunt, pæna Homicidii damnantur. Quod si vero constat, cujus percussione mortuus est, ille solus ut Homicida, alii vero tanquam vulneratores puniuntur.

TITVLVS IV.

De Homagiis Praestandis.

1. **C**VM non semper qui hominem occidit, ut Homicida damnetur, sed aliquando cognita causa ad persoluendum Homagium defuncti, is qui occidit compellatur: Ideo Statutum est, ut talis occisi Homagium quadraginta florenis redimatur. Capitalis criminis alicujus convictus, si pœnam corpore non luit, ultra quadraginta florenos mulctari non potest.

2. Viuum Homagium viginti florenis æstimatur. Si quis brachium vel manum alteri amputauerit, vel inutiles percutiendo reddiderit, viginti florenos læso persoluet. Pro pollice amputato, vel inutili reddito ex vulnere, decem floreni numerantur, reliquorum vero digitorum cujuslibet & dentis, quinque floreni mulcta est.

Oculus viginti florenis	} luatur.
Auris decem	
Linguæ emenda viginti	
Costa flor: itidem viginti	

Cicatricum autem nulla fit æstimatio, quia liberum corpus nullam recipit æstimationem.

TITVLVS V.

De Injuriis Verbalibus.

1. **C**ommune vicium est, vel aliqui ex petulantia morum alterius præsentis vel etiam absentis bonæ famæ, verbis turpibus vel famosis scriptis detrahant, contra quos Injuriarum actio competit: Ideo Statutum est, vt diffamatores honorem læso restituant in eo loco, vbi eum maledictis insectati sunt, ac deinde per Judices ob linguæ petulantiam, secundum læsæ personæ dignitatem & loci respectum puniantur: Injurix enim re, persona, tempore & loco atrociores judicantur.

2. Quicquid calore iracundiæ vel fit vel dicitur, non ratum est prius, quam ex perseverantia apparuerit Judicium animi fuisse. Si itaque Injurians famam alterius læserit, testimoniisque se rem probaturum susceperit, neque sufficienter id præstiterit,

non

non deprecari solum debet Injuriam, sed Judicum sententia, causa cognita, in certam quoque linguæ emendam condemnabitur, cujus mulctæ duæ partes Judicii, tertia vero parti læsæ dependi & cedere debebit.

3. Actio Injuriarum dissimulatione aboletur: Nam postea ex pœnitentia remissam Injuriam recolere non licet.

4. Quod si se mutuo conuitiis affecerint, neuter eorum Injuriam vindicare potest: paria enim delicta, mutua pensatione soluuntur, nisi alter coram Judicio quæstus sit, tunc enim Judex ambas partes mulctabit pro merito. Porro in actione Injuriarum Reus conuictus, vltra Senatus cognitionem non prouocabit.

5. Quicumque alium e domo, siue propria siue aliena, ad duellum prouocauerit, de vi commissa tenebitur, quæ florenis viginti mulctabitur. Prouocatus autem sese continere, nec ad illatæ Injuriae vindictam exire, neque bona ipsius fama ob id periclitari quicquam debebit.

TITULUS VI.

De Falsis, et de his, qui notantur Infamia.

Falsi

1. **F**alsi pœna coërcentur, qui Falsos testes Falsasque probationes, ad Falsam litem instruendam produxerunt, quive pecuniam acceperunt ad dandum Falsum testimonium, vel eo nomine obligationem aut pactionem fecerunt, societatemque inierunt, & qui pecuniam acceperunt, vt rei veritatem occultent.

2. Qui viui Testamentum dolo malo mutauerit, vel in rem suam aliqua adscripserit in eo, vel adscribi curauerit. Item qui Testamentum Jure factum amouerit, suppresserit, vi acceperit, deleuerit vel subscripserit. Item qui Testamentum vel aliud instrumentum dolo malo scripserit, vel obsignauerit, vel per alios faciendum curauerit. Item qui chirographum alterius vel regestrum, vel viciauerit, vel immutauerit: Qui contra propriae manus suæ scripturam vel sigillum proprium testimonium dixerit. Qui falsum sigillum fecerit, ei de falso conuicto, aqua & igne interdicitur, & infamis semper habetur.

3. Quod si vero aliquis conuictus esset de Falso ob crimen enorme, capitali pœna punitur.

4. Qui duobus in solidum eandem rem diuersis contractibus vendidit, Falsum committit-

mittit, & Infamia notatur Qui in emendo & vendendo injusta libra vel mensura dolo malo usus fuerit, amissione rerum illarum punitur. Poena autem pecuniaria nullam infamiam mulctato adfert.

5. Cusores falsæ monetæ, quiue operam ad id contulerunt, hospitiumue scienter locauerunt, flammaram exustionibus mancipantur. Qui in aurum quid vicii addiderit, argenteos nummos adulterinos conflauerit, qui nummos straneos plumbeosue dolo malo emerit, vendideritque, Fasi crimine tenetur. Qui nummos aureos raserint tinxerint vel finxerint, extremo supplicio affici debent.

TITULUS VII.

De Adulteriis.

1. **A**dulterii crimen secundum Regni consuetudinem, gladio punitur: Adultera vero culeo insuta aquis suffocatur.

2. Adulterii crimine punitur temerator alienarum nuptiarum, siue sit soluta persona siue non soluta. Etiam maritus si solutam personam stuprauerit, Adulterii poena punitur.

3. Sollicitatores alienarum nuptiarum, & matrimoniorum interpellatores, etsi effectu

scæleris potiri non possunt, propter voluntatem tamen perniciosæ libidinis, extra ordinem puniuntur.

4. Qui conjugem suam, filiam vel aliquam personam, pecuniæ vel alterius aliqujus lucri gratia prostituerit, domumve suam causa stupri præbuerit, vel consilium & operam adhibuerit, vt Adulter damnabitur.

5. Crimen lenociniæ contrahunt, qui deprehensam in Adulterio vxorem in matrimonio detinuerunt, non qui suspectam Adulteram habuerunt. Crimen Adulterii maritum retenta in matrimonio vxore, inferre non posse, nemini dubium est.

6. Qui conjugem alterius, honestam viduam vel virginem vi rapuerit, & in Iudicio accusatus fuerit, pœna capitali punitur, simul & ii qui operam huic flagitio accommodarunt. Cœterum quæ vim patitur, non est in ea causa, vt Adulterii vel stupri damnetur. Vi stuprum illatum in campo si vnicoteste comprobatum fuerit, in Vrbe vero vel in Pago, duobus testibus, sufficit.

7. Iudex in causa Adulterii hoc inter alia attendere debet, num Maritus suo exemplo Vxori pudice viuendi author fuerit: Periniquum enim esse videtur, vt

puđicitiam Vir ab Vxore exigat, quam ipse non exhibet.

8. In Adulterii crimine familia non solum mariti, sed etiam Vxoris (quæ tamen tunc temporis fuerit domi, quo Adulterium dicatur admissum) testimonium perhibere potest.

9. Virgo deflorata accusans personam solutam ed stupro, sub promissione conjugii illato, si nec probare, nec justam aliquam facti suspicionem adferre poterit, accusatus sine omni juramento absolvatur: viciata autem florenis sex mulctabitur, quorum tres judicio, alii tres arcæ pauperum cedent. Si ea secundo vel sæpius in stupro fuerit deprehensa, cum verberibus in exilium relegabitur: Is vero qui rem cum ea habuisse comprobabitur, sex florenis mulctabitur, quorum tres Judex retinebit, cæteri arcæ pauperum cedent.

10. Si conuictus fuerit adolescens impregnationis talis virginis, quæ ante honeste vixisse dicitur, nec tamen de promisso conjugio constet, sed solis suspicionibus ex circumstantiis grauatius extiterit, ducere eam, vel pro mulcta soluere florenos viginti quatuor tenebitur, quorum duodecim defloratæ in prolis educationem, alii vero duodecim Judicio & arce pauperum

in æquas partes diuidendi cedant. Inprægnata autem ex sua parte, pro suo excessu, Judicio soluet florenos tres: Oppressor vero de non promisso conjugio, suo solo juramento corporali se purgabit. Si autem ille promissi conjugii fuerit conuictus, ducere omnino eam debet, vel capite plectetur nisi oppressam placet, & cum Judicio conueniat.

11. Si ex inquisitione Judicum stuprata carceri inclusa, fœtum vteri sui mariti alterius esse dicat, probare hoc tenebitur: si præstare id nequiverit, neque etiam sufficientem suspicionem contra virum adferre poterit, vir sine juramento absolvetur, ipsa vero publice reuocabit, & emendam linguæ Judicio persoluet. Si vero non leuem suspicionem adtulerit & probauerit, vir suo & conjugis suæ juramentis liberabitur: vir jurabit, se criminis insimulati penitus esse insontem: vxor vero, se nunquam tale quid in marito animaduertisse. Meretrix autem virgis pulice cæsa, in exilium mittetur.

12. Si inprægnata de stupro aliquem maritum diffamauerit, & postea ea de causa citata, coram Judicio, se id probaturam asseuerauit & probauerit, conuictus gladio ferietur. Quod si vero suspicionibus

tantum eum aggrauauerit, iuramento suo & conjugis (vt supra) liberabitur: Meretrici autem lingua præcidetur, & in perpetuum relegabitur exilium, eo quod illa viri famam non solum læserit, sed & vitæ ejus periculum creare conata sit. Si vero primus fuerit fœminæ lapsus, quæ antea inculpatam traduxisset vitam, facta publica reuocatione, corpori ipsius parcetur, & certa capitis multa punietur.

13. Si alter conjugum, ex humana fragilitate forte lapsus, in Adulterio fuerit deprehensus, vel testibus sufficientibus conuictus, Magistratus ob primum lapsum æquum est vt conuiueat, & capiti ejus gratiam faciat, exacta multa capitali, quando videlicet nec offensus alter conjugum, nec accusator ad pœnam deposcunt.

TITULUS VIII.

De Bonis Damnatorum.

1. **B**ona ejus, de quo sumptum est supplicium, Judex non attingat, sed ad successores ejus, siue ascendentes, siue descendentes, siue collaterales, deuolui ea patiatur. Non enim Bona, sed Bonorum possessores delinquant. Item qui crimini-

bus capitalibus conuicti aut damnati fuerint, eorum Bona hæredes obtineant, exceptis iis, quæ per delictum ipsis accesserunt, quæ restituere tenentur.

2. Damnati criminis læsæ Majestatis, simul & vitam & Bona amittunt.

3. Rei postulati, vel in scelere comprehensi, si metu criminis imminentis, mortem sibi consciuerunt, bessellem legitimæ ipsorum portionis ad hæredes non transmittunt, sed Judicibus cedit. Qui vero vitæ tædio, vel impatientia doloris alicujus, vel alio quouis modo sibi manum intulerint, triens besselis sui Judicibus cedit.

4. Qui perpetrato crimine capitali, fuga sibi consulit, mulcta homagii ex Bonis ejus cedit Judicibus, salva tamen hæredum legitima portione. Si Principis gratiam impetrauerit capiti & Bonis suis, salva erunt dempta homagii mulcta, quæ Judicibus competit.

NOS itaque qui non minorem
Transylvaniam, quam coeterarum
Nobis subjectarum Provinciarum, cu-
ram merito habemus. quamque omni
tempore tam legibus munitam, quam
coeteris rebus florentem cupimus, ac-
cepto supradicto codice, negotium hoc
commisimus. fideli nobis sincere dile-
cto: Magnifico MARTINO de BER-
ZEVICE, Equiti, Libero Baroni in
DONDAN, et per Transylvaniam
Cancellario Nostro, ac Capitaneo Sta-
rogardiensi, ut adhibitis Juris et Le-
gum peritis viris, eundem codicem
diligenter examinaret: Quo referen-
te contenta eiusdem non modo. Juri
et aequitati respondere, sed etiam ma-
xima ex parte apud ipsos Saxones
longa consuetudine observari: suppli-
cationibus praefatorum legatorum Sa-
xonum exauditis, et clementer admis-
sis, omnia capita, uniuersosque Titu-

los et Articulos, in eodem codice contentos et conscriptos, praesentibus literis Nostris Priuilegialibus, de verbo ad verbum, sine diminutione et augmento aliquali insertos, laudauimus, acceptauimus, ratificauimus, et approbauimus, in quantum Juribus publicis non derogant, id est, Saxonum nostrorum terras Jurisdictionemque tantum concernunt: prout praesentibus laudamus, acceptamus, approbamus, ratificamus, et confirmamus: promittentes pro nobis et successoribus nostris Principibus Transyluaniae, illum codicem incunctis capitibus, Clausulis, Titulisque et Articulis, in omnibus praefati Regni Nostri Transyluaniae Iudiciis, tam nos ipsos, obseruatueros, quam per Protonotarios Regni, aliosque quorum interest, obseruari curatueros. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam,
prae.

*praesentes Literas Nostras Priuilegia-
les, appensione secreti sigilli nostri,
quo in rebus Transylvanicis utimur,
duximus concedendas. Datum per ma-
nus praefati MARTINI de BERZE-
VICE, Nostri per Transylvaniam
Cancellarii, in Arce Nostra Regia
Cracouiense: Decima-octaua die Men-
sis Februarii. Anno Domini Millesti-
mo, Quingentesimo, Octoagesimo ter-
tio: Regni vero Nostri Septimo.*

STEPHANUS REX.

MARTINUS^s de
BERZEVICE.

IN-

INDEX TITULORUM.

In Statutis Saxonum contentorum.

Liber Primus.

Titulus.	Res.	Pagina
I.	<i>De Electione et Officio Judicum</i>	1
II.	<i>De Citatione in Jus.</i>	4
III.	<i>De Contumacia Partium.</i>	6
IV.	<i>De Actore et Reo</i>	7
V.	<i>De Probationibus et Testibus</i>	9
VI.	<i>Quae Personae Testimonium dicere vetantur</i>	12
VII.	<i>De Probatione Instrumentorum</i>	14
VIII.	<i>Quod Testes ante litis contestatio- nem non sunt producendi, nisi pro perpetua rei memoria.</i>	15
IX.	<i>De Fure-furando</i>	17
X.	<i>De Sententiis Judicum</i>	19
XI.	<i>De Appellationibus.</i>	20
XII.	<i>De Executione Rei Judicatae</i>	23

Liber Secundus.

I.	<i>De Ritu Nuptiarum</i>	27
II.	<i>De Successionibus ab intestato</i>	29

III.

INDEX TITULORUM.

III.	<i>De Tutelis</i>	33
IV.	<i>De Divisione Bonorum inter Paren- tes et Filios eorum</i>	38
V.	<i>De Testamentis</i>	45
VI.	<i>De Rebus Legatis</i>	50

Liber Tertius.

I.	<i>De Mutuo et Commodato et Solu- tionibus</i>	52
II.	<i>De Pignoribus</i>	55
III.	<i>De Jure Creditorum et Debitorum</i>	58
IV.	<i>De Locato et Conducto</i>	61
V.	<i>De Deposito</i>	64
VI.	<i>De Emptione et Venditione et re- rum praescriptione</i>	65
VII.	<i>De Fidejussoribus</i>	71
VIII.	<i>De Receptis Arbitris et Transactio- nibus</i>	72
IX.	<i>Si Quadrupes Pauperiem fecerit: et de Noxalibus actionibus</i>	74

Liber Quartus.

I.	<i>De Publicis Judiciis</i>	77
II.	<i>De Furto et vi Bonorum raptorum</i>	80
III.	<i>De Homicidiis</i>	83
IV.	<i>De Homagiis Praestandis</i>	85
V.	<i>De Injuriis Verbalibus. ibidem.</i>	86
VI.	<i>De Falsis, et de his qui non infamia</i>	87
VII.	<i>De Adulteriis</i>	89
VIII.	<i>De Bonis Damnatorum.</i>	93

Ezen Törvényes Könyvben esett hibákat
az Olyasó így jobbita-meg:

Az Ápprob. Constitutiókban

- Levél 37. rend 16. *liheris olv.* *liberis*
Levél 114. rend utolsó, állapotok *olv.* állapotoknak
Levél 203. rend 8. nénszeritsék *olv.* kénfszeritsék
Ugyan ott rend 9. valakikek *olv.* valakinek
Levél 258. rend 16. *Tit. LV. olv.* *Tit. LXV.*
Levél 295. rend 2. certe *olv.* certa
Levél 346. rend 17. absolválatfsanak *olv.* absolváltas-
fanak
Levél 358. rend 24. die 1-a Februarii *olv.* à die
1-a. Februarii
Levél 441. rend 17. adrót *olv.* adót
Ugyan ott, rend 17. és 18. *delibeatio olv.* *deliberatio*

A' Compilata Constitutiókban

- Levél 136. rend 24. magyar *olv.* magyar
Levél 174. rend 15. *succesor is-olv.* *successori-is.*

A Diaetalis Articulusokban.

- Levél 45. rend 16. *impertire olv.* *impertiri*
Levél 74. rend 15. *quispiam olv.* *quidpiam*
Levél 122. rend utolsó *Artis olv.* *Aris*
Levél 135. rend 19. *impendantur ol.* *impendatur*

A' Száfszok Statutáiban.

- Levél 4. rend 14. *colo olv.* *loco*
Levél 11. rend 22. *negotio olv.* *negatio*
Levél 14. rend 4. *in ad bozzá eodem*
Levél 16. rend 14. *Judicium olv.* *Judicium*
Levél 33. rend 25. *Martius olv.* *Maritus*

Levél 39. rend 11. *habueris olv.* habuerit
 Ugyan ott, rend 14. *Senatu olv.* 2. *Senatu*
 Levél 46. rend 19. *quo olv.* quos
 Levél 52. rend 14. *an olv.* ad
 Levél 75. rend 20. *inter olv.* iter
 Levél 80. rend 13. és 14. *vindictio olv.* vindictio
 Levél 81. rend 6. *Quia olv.* Qui
 Ugyan ott, rend 29. *aggressos ol.* aggressores
 Levél 89. rend 11. *straneos olv.* stranneos
 Levél 89. rend 12. *Fasi olv.* Falsi
 Levél 92. rend 28. *asseveravit olv.* asseveraverit
 A' Negyedik Könyvnek Mútató Táblájának VI. szám-
 jában *non olv.* notantur.

A' MUTATO TÁBLÁBAN, és ezen Törvényes
 Könyvnek egyéb részeiben-is meg - eshetett apró
 betű-béli hibákat az Értelmes Olvasó meg-jobbira-
 fára bizván, tsak e' kettőt jegyzettük-fel.

Az L. betű alatt: Levelei kiknek háborúság,
 vagy tűz miatt el-vesztetnek 's a' t. Ap. P. IV.
 T. 23. A. 12. F. 360. *olv.* Ap. P. IV. T. 13.
 A. 2. F. 361.

Ísmét az M. betű alatt: Medjes-Szék Adója segitte-
 réséről. Co. P. V. E. 4. F. 176. *olv.* Co. P. V.
 E. 42. F. 176,

700-

